

بررسی مشارکت جوانان در مساجد با تأکید بر خانواده

سیدعلی هاشمیان‌فر/ استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان
فریبا شایگان/ استاد گروه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی
مصطفی سعیدی/ کارشناس ارشد رشته شیعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی میزان مشارکت جوانان در مسجد با تأکید بر خانواده است. برای تبیین مسئله و تعیین چارچوب نظری، از نظریات مشارکت و جامعه‌پذیری استفاده شده است. روش تحقیق این پژوهش، روش «کتاب‌خانه‌ای» و «پیمایشی» است و برای گردآوری اطلاعات میدانی، از ابزار پرسش‌نامه بهره‌گرفته شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از آزمون‌های T، F، شاخص‌های مرکزی، ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق تمام دانشجویان دانشگاه اصفهان در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ بودند که تعداد ۳۸۴ نفر از طریق فرمول تعیین حجم نمونه «کوکران» به دست آمده است. متغیرهای مستقل تحقیق عبارتند از: متغیرهای زمینه‌ای (جنس، سن، رشته تحصیلی، محل زندگی، وضعیت تأهل) و متغیرهای مربوط به خانواده (پایگاه اجتماعی- اقتصادی، پای‌بندی دینی والدین، جامعه‌پذیری مذهبی، نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی، نگرش والدین نسبت به مشارکت، اقناع‌گرایی خانواده، و نگرش فرد نسبت به مشارکت)، و متغیر وابسته تحقیق مشارکت در مسجد است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد متغیر وابسته با متغیرهای مستقل (جنسیت، محل زندگی، جامعه‌پذیری مذهبی خانواده، نگرش فرد نسبت به مشارکت، نگرش خانواده نسبت به مشارکت، نگرش خانواده نسبت به نهادهای دینی) رابطه‌ای معنادار داشته است.

کلیدواژه‌ها: مسجد، خانواده، مشارکت، جوانان.

مقدمه

از دیرباز، «مشارکت» یکی از اساسی‌ترین صورت‌های روابط اجتماعی بوده و به عنوان یکی از محورهای موضوعی و مفهوم اساسی در علوم انسانی تلقی شده است که در معنای تخصصی و جدید، پدیده نوینی به شمار می‌رود که از نیمه دوم قرن بیستم و به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، در حوزه علوم اجتماعی وارد شده و مطمح نظر جامعه‌شناسان فراگرفته است. «مشارکت» با مفاهیمی همچون همبستگی، اعتماد، همکاری، تعاون و انجمن پیوند دارد. این مفاهیم در بطن هر نوع جامعه انسانی قرار دارد. «مشارکت فعّالانه انسان‌ها در حیات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و تمامی ابعاد حیات است. تشویق به مشارکت و تسهیل در فرایند تحقق آن، همواره منظور برنامه‌ریزان و مصلحان اجتماعی بوده است. (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۵۲۱) اسلام نیز همواره به مسئله تعاون و همکاری توجه داشته و آیات و روایات بسیاری را در این زمینه بیان نموده و به ویژه درباره انجام تکالیف دینی به صورت جماعت تأکید کرده است. اصلی‌ترین پایگاه اسلامی برای انجام تکالیف دینی مسجد است، به گونه‌ای که یکی از رسالت‌های پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس از دریافت وحی الهی و رسانیدن آن به مردم، ایجاد پایگاهی به نام «مسجد» بود تا مکانی برای عبادت و ذکر حق تعالی و تشکیل اجتماعات اسلامی و مردمی باشد. با ورود اسلام به ایران، مساجد برای تحقق آرمان‌های اسلامی در شهرها و روستاهای کشور استقرار یافتند و اینک پس از گذشت قرن‌ها از پیدایش اسلام، مسجد نه تنها اعتبار و ارزش خود را حفظ کرده، بلکه همواره در برهه‌های گوناگون زمانی، نقش مهمی در تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی داشته است. به ویژه در دوران انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس، مسجد مکانی برای بسیج، آموزش، سازمان‌دهی و پشتیبانی نیروهای مردمی بوده است. در این میان، حضور جوانان در کنار سایر قشرهای مردم مشاهده می‌شود. اما در سال‌های اخیر، به عللی حضور و مشارکت جوانان در این مکان مقدس کاهش داشته است. با توجه به این مقدمه و با عنایت به جایگاه عظیم مسجد در دین اسلام، این پژوهش کوشیده است مشارکت جوانان را در مسجد با تأکید بر نقش خانواده بررسی کند.

شرح و بیان مسئله پژوهشی

در میان همهٔ ادیان و اقوام و ملل گوناگون، مکان‌هایی وجود دارد که از قداست و اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و محل عبادت آنها است. مسیحیان به کلیسا یا کلیسه، یهودیان به کنیسه یا کنیسا، زرتشتیان به آتشکده که پرستشگاه آنان است، می‌رفتند. گوشه‌گیران و زاهدان نصارا، که آنها را «راهبان» نیز می‌گویند، به صومعه و دراویش و متصوفه در مکانی به نام «خانقاه یا خانقه» گرد هم جمع می‌شدند. چون اسلام یک مکتب جهانی و جاودانی است و داعیهٔ هدایت و رهبری بشریت را دارد، از ضرورت وجود یک مکان مشخص و پایگاه استوار در رابطه با عرضهٔ قوانین خود و تعلیم و ارشاد مردم در تشکیل نظام اجتماعی عادلانه غافل نمانده و لزوم بقای آن را به همهٔ مردم و پیروان خود ابلاغ نموده است. این پایگاه، که از مظاهر شکوه و عظمت اسلام است، «مسجد» نام دارد. در فرهنگ اسلام، برترین و اصیل‌ترین محفل برای عبادت و تقرب جستن به خداوند متعال، مسجد است. (کدخدایی، ۱۳۹۰، ص ۸) بنابراین، هر دینی کانونی برای اجتماع پیروانش و انجام مراسم عبادی و تبلیغی خود ایجاد می‌کند. مسجد نیایشگاه و محل گردهمایی مسلمانان است. مساجد همواره در طول تاریخ شکل‌گیری خود، دارای اثرات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه اسلامی بوده و در زمینه‌های گوناگون، همچون تقویت انسجام اجتماعی، ارتقای مشارکت مردمی، افزایش امنیت اجتماعی، ایجاد تنوع عملکردی و ارتقای حس تعلق مکانی نقش داشته‌اند. از آن‌رو که کارکردهای مساجد در ارتباط با مردم و به‌ویژه جوانان قرار دارد برای موفقیت، به حضور مردم و مشارکت آنان در امور مساجد نیاز دارد و نیاز به چنین حضوری است که موجب شده خداوند در قرآن کریم، مردم را به سوی مساجد دعوت کند: *وَأَقِمْ وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ (اعراف: ۲۹)* با وجود اهمیتی که مسجد در بین مسلمانان، به ویژه شیعیان دارد، مطالعاتی که در خصوص مساجد صورت گرفته، حاکی از آن است که مشارکت در مساجد، به‌ویژه در بین جوانان، کاهش یافته است. (کازمی، فرجی، ۱۳۸۸، ص ۷۸) جوانان به عنوان آینده‌سازان جامعهٔ اسلامی، از بزرگ‌ترین سرمایه‌های این کشور به شمار می‌روند و تلاش در جهت توسعهٔ آگاهی‌های دینی آنان از

اهمیت بسزایی برخوردار است. اگر معرفت جوانان به آموزه‌های دینی و زلال معارف دین از رشد و نمو مطلوبی برخوردار باشد شخصیت دینی آنان به‌گونه‌ای شایسته شکل خواهد گرفت و هنگام ورود به جامعه اسلامی تأثیر شگرفی بر آن جامعه خواهند داشت. یکی از مکان‌هایی که می‌تواند شخصیت جوان را مطابق آموزه‌های دینی بارور سازد و روح خداجویی و عدالت‌خواهی را در اعماق وجود آنان ریشه‌دار سازد مسجد است که کانون انسان‌سازی است. جوانان با برخورداری از نیازهای دوران جوانی، بیش از دیگران خواستار و علاقه‌مند مشارکت فعال، به‌ویژه در عرصه‌های اجتماعی، هستند. جوان بودن جمعیت کشور و مطرح بودن جوانان به عنوان سرمایه‌ها و آینده‌سازان جامعه موجب‌گردیده است این موضوع به عنوان مسئله‌ای اجتماعی بروز کند. اما اینکه جوانان امروز چه نقش و تأثیری در آینده جامعه از خود بروز خواهند داد به چگونگی ورود آنان به جامعه و گرفتن الگو و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی بستگی دارد که در جامعه‌شناسی، تحت عنوان «جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن» از آن یاد می‌شود.

اصولاً شکل‌گیری هر رفتاری نیاز به زمینه‌هایی دارد و ارتباط جوانان با مساجد نیز از این قاعده مستثنا نیست. همچون بسیاری از رفتارهای دیگر، باید زیرساخت چنین رفتاری در خانواده پی‌ریزی شود. در واقع، هر جا سخن از مسائل تربیتی است، اولین و مهم‌ترین پایگاهی که باید محل توجه باشد خانواده است. در تربیت کودک، خانواده چنان اهمیتی دارد که گروهی از روان‌شناسان معتقدند: شخصیت بچه‌ها در ۵ سال اول زندگی شکل می‌گیرد و ریشه تمام مسائل و مشکلات را باید در این دوره جست‌وجو نمود.

در واقع، می‌توان خانواده را اولین نقطه تربیت اجتماعی و مهم‌ترین عامل نفوذ ارزش‌ها و هنجارهای جامعه در شخصیت افراد دانست. خانواده به عنوان «گروهی از افراد، که با یکدیگر پیوندی بر پایه همخونی (نسبی) یا ازدواج (سببی) و یا فرزندپذیری دارند»، تعریف شده است. (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۱۳۱) بدین‌روی، خانواده نقش زیادی در شکل‌گیری رفتار و شخصیت جوانان دارد و این تأثیرگذاری را می‌توان در مشارکت جوانان در عرصه‌های اجتماعی و بسترهای اجتماعی مشاهده کرد؛ چنان‌که اندرسون مشارکت اجتماعی را اساساً

یک ویژگی خانوادگی دانسته و معتقد است: چنانچه والدین روحیه مشارکت‌جویی داشته و در سطح بالایی مشارکت اجتماعی داشته باشند، فرزندان‌شان نیز مشارکت اجتماعی بالایی خواهند داشت. (وحیدا و نیازی، ۱۳۸۳، ص ۱۱۸) نسل جوان در ایران بیشترین تعداد جمعیت دانشگاهی را تشکیل می‌دهند و دانشجویان یکی از مهم‌ترین اقشار اجتماعی هستند که به اقتضای عوامل گوناگونی همچون جوان بودن، تحرک، استقلال‌خواهی، نوجویی و آرمان‌گرایی انگیزه بالایی برای مشارکت در عرصه‌های گوناگون دارند. همچنین دانشگاه از یک سو، کانون فعالیت‌های مختلف است و به‌گونه‌ای بسترهای مناسبی را برای مشارکت دانشجویان در هر عرصه فراهم می‌کند. بدین‌روى باتوجه به نقشی که دانشجویان در آینده کشور از لحاظ اداره امور و فعالیت‌ها دارند، پژوهش حاضر به بررسی تأثیر نقش خانواده بر مشارکت جوانان (مشارکت در مساجد) می‌پردازد.

بنابراین، سؤال تحقیق حاضر این است: خانواده چه تأثیری بر مشارکت جوانان (دانشجویان) در مساجد دارد؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

پژوهش‌ها ثابت کرده‌اند که توسعه به مثابه واقعیتهای مطلوب دارای ابعاد گوناگونی است. در جهان معاصر، ارتباط متقابلی که بین ابعاد توسعه از جمله توسعه فرهنگی (Cultural development) و توسعه اجتماعی (Social development) وجود دارد، مورد توجه اندیشمندان و متفکرین قرار گرفته است؛ زیرا دیگر ابعاد توسعه همچون توسعه اقتصادی، (Economic development) توسعه سیاسی (Political development) و به‌ویژه توسعه اجتماعی بدون توجه به توسعه فرهنگی و توسعه منابع انسانی امری کاملاً دور از دسترس است. یکی از ارکان مهم توسعه فرهنگی در جوامع بشری نیز وجود نیروی انسانی فعال و متعهد است. براین اساس، ضرورت تعلیم و تربیت و پرورش نیروی انسانی پارسا، کارآمد توانا و متخلق به اخلاق اسلامی و دینی به مثابه یکی از شاخص‌های توسعه

فرهنگی در تحقق دیگر ابعاد توسعه، واقعیتی انکارناپذیر است. برای رسیدن به این مهم، مساجد به عنوان مهم‌ترین کانون دین اسلام برای اجتماع مسلمانان، بسیار تأثیرگذارند؛ زیرا مساجد با قدرت معنوی خود، همواره توانسته‌اند نیروهای متدین، معتقد، فعال و عالم را پرورش دهند تا در مواقع حسّاس، از دین و مملکت دفاع کنند و حاضر به همه نوع فداکاری، حتی نثار جان خویش باشند. از این رو، ضرورت برنامه‌ریزی برای پیوند کودکان و جوانان و به‌ویژه جوانان با مساجد بیش از پیش احساس می‌شود. باتوجه به اینکه مسجد پایگاه اصلی دین و بخش معنوی حیات انسان در جامعه اسلامی است، مشارکت جوانان در مساجد می‌تواند مقدمه‌ای برای حضور آنان در فعالیت‌های اجتماعی باشد. روحیه مشارکت‌جویی از شاخص‌های سنجش توسعه اجتماعی است. مشارکت در مساجد می‌تواند ضمن پرورش نیروی انسانی متعهد و متخلّق به اخلاق اسلامی موجب ارتقای توسعه اجتماعی گردد.

یونیس و همکاران او بر این باورند که مشارکت اجتماعی در سطوح گوناگون، در ساختن هویت مدنی جوانان نقش مؤثری ایفا می‌کند. این ویژگی مدنی در دوره بزرگسالی واسطه رفتار مدنی خواهد بود. تجربه حاصل از مشارکت، جوانان را متوجه این نکته می‌سازد که کنش‌های اجتماعی به یکدیگر وابسته است. انضباط گروهی رسیدن به اهداف مشترک را تسهیل می‌کند، اختلاف نظرها را با گفت‌وگو حل و فصل می‌نماید و دیدگاه‌های مختلف را همسو می‌سازد. (به نقل از ذکائی، ۱۳۸۶، ص ۱۵۰)

بنابراین، مشارکت جوانان در اعمال جمعی، به‌ویژه مساجد، نقش زیادی در افزایش مسئولیت‌پذیری و گسترش روح همکاری و تعاون در آن‌ها و بالا رفتن اعتماد به‌نفس و نیز توانمندسازی آن‌ها دارد و داشتن نیروی انسانی با این ویژگی‌ها شرط لازم برای رسیدن به توسعه، به ویژه توسعه فرهنگی و اجتماعی، است. خانواده یکی از نهادهای مهمی است که می‌تواند در محقق شدن این امر مؤثر باشد، اگرچه در سال‌های اخیر، بسیاری از مؤسسات و سازمان‌ها در رقابت با خانواده، سعی دارند بسیاری از وظایف و کارکردهای خانواده را

برعهده گیرند. با وجود این، خانواده هنوز هم به عنوان مهم‌ترین عامل جامعه‌پذیری و عمده‌ترین نظامی که وظیفه حفظ و انتقال نظام ارزشی را برعهده دارد، شناخته می‌شود.

تأثیراتی که خانواده بر کودک می‌گذارد از این نظر حایز اهمیت است که او تا مدتی طولانی به این گروه وابستگی دارد. تحقیقی در خصوص ارزش‌های اجتماعی انقلاب، نشان می‌دهد در خانواده‌هایی که در آن‌ها والدین به ارزش‌های اجتماعی پای‌بندی بیشتری دارند، فرزندان‌شان نسبت به ارزش‌ها پایبندتر از سایر خانواده‌ها هستند. (رمضانی، ۱۳۸۴) اهمیت بحث خانواده و تأثیر آن بر مشارکت نوجوانان و به‌ویژه جوانان به حدی است که در برنامه چهارم توسعه، یکی از راهبردهایی که برای توسعه و ارتقای مشارکت جوانان مطرح شده توانمندسازی نهاد خانواده به منظور تغییر در شیوه‌های پرورشی و تربیتی با هدف شکل‌دهی روحیه مشارکتی در جوانان است تا نسل جوان را برای مشارکت در عرصه‌های فرهنگی جهان آماده کند تا بتوانند در جریان برخوردهای فرهنگی، که روز به روز بر دامنه آن افزوده می‌شود، و در مقابل از خود بیگانگی و جذب شدن به جریانات فرهنگی بیگانه در امان بمانند. در دنیای امروز، که شاهد امواج تهاجم‌ها به سمت جوامع اسلامی هستیم و این همه دغدغه و نگرانی در خصوص نسل جوان وجود دارد، تنها راه مصونیت قشر جوان، پناه دادن ایشان در سایه اعتقادات، مذهب و دین است.

به‌طور خلاصه، می‌توان اهمیت این مسئله را این‌گونه بیان کرد:

۱. جوان بودن جمعیت و نیازمندی کشور به این نیروی جوان؛
۲. حساس بودن دوره جوانی (دوره بسیار مهمی که در آموزش و تثبیت اعتقادات دینی نقش دارد)؛
۳. نقش مساجد در پرورش نیروهای متدین؛
۴. مشارکت جوانان در مساجد که می‌تواند مقدمه‌ای برای حضور آنان در فعالیت‌های اجتماعی باشد؛
۵. مشارکت کم‌رنگ جوانان در عرصه‌های اجتماعی به‌ویژه مساجد (فاصله‌گیری از نهادهای اجتماعی گرایش به فرهنگ غربی را در پی خواهد داشت)؛
۶. نقش با اهمیتی که خانواده و ساختار آن در تربیت جوانانی با روحیه مشارکت‌جویی دارد.

از آن رو که هر پژوهشی شعاع اطلاعات و دانش ما را نسبت به پدیده در دست مطالعه افزایش می‌دهد، این پژوهش نیز به شناخت عینی و علمی ما نسبت به موضوع کمک می‌کند تا به دور از ذهن‌گرایی، واقعیت مشارکت جوانان در مسجد مشخص، کمیت آن مشاهده و برخی عوامل مؤثر بر افزایش و کاهش آن ملاحظه گردد و مسئولان از چگونگی آن آگاه شوند و در زمینه شناسایی عوامل مؤثر بر کاهش مشارکت جوانان در مسجد تدابیر لازم را بیندیشند.

بنابراین، مسئله حایز اهمیت این است که با توجه به کاهش حضور مردم در مساجد نسبت به گذشته مشارکت جوانان در مساجد بررسی شود. البته از آن رو که سنت شمارش «جمعیت اهل مسجد» در ایران وجود ندارد، داده‌های دقیق آماری که بتوان به استناد آن میزان دقیق این جمعیت را بیان کرد در دست نداریم؛ اما بیشتر کسانی که درباره دین‌داری افراد جامعه تحقیق می‌کنند این نکته را تصدیق می‌نمایند. همچنین متولیان و برنامه‌ریزان امور مساجد نیز این امر را پذیرفته‌اند.

جدول (۱): میزان مشارکت در مساجد در سال‌های ۱۳۵۳ - ۱۳۸۲ (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸، ص ۷۸)

سال	حضور در مسجد	مردها	زنان
۱۳۵۳	۷۱ درصد	۸۳ درصد	۵۷ درصد
۱۳۷۴	۴۳/۷ درصد	۴۷/۵ درصد	۴۰/۱ درصد
۱۳۷۹	۴۵/۵ درصد	-	-
۱۳۸۲	۴۱/۸ درصد	-	-

تعریف «مشارکت»

«مشارکت» از نظر لغوی، به معنای همکاری دوجانبه و متقابل افراد برای انجام یک امر، و از منظر جامعه‌شناسی، نوعی فرایند تعاملی چندسویه است. (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰، ص ۱۱)

در معنای وسیع و کلان، «مشارکت» به معنای «شرکت فعالانه افراد در حیات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و به طور کلی، تمامی ابعاد حیات» است. (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۵۲۱)

«مشارکت» را نوعی کنش هدفمند در فرایند تعاملی بین کنشگر و محیط اجتماعی او در جهت نیل به اهداف معین و از پیش تعیین شده تعریف کرده‌اند؛ فرایندی که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن اهداف معین و مشخص، در آن شرکت می‌کنند و منجر به سهیم شدن آن‌ها در منابع اجتماعی می‌شود. (دهقان و غفاری، ۱۳۸۴، ص ۶۸)

«مشارکت» حاصل روندی پویاست که در آن فرد خواست‌های واقعی خود و جامعه را به درستی می‌شناسد و نه تنها اهداف خود را با اهداف جامعه هم‌سو می‌یابد، بلکه فعالیت خود و جامعه را بدون هیچ‌گونه احساس فشاری با هم می‌آمیزد و نسبت به این آمیزش احساس تعهد می‌کند. (آراسته خو، ۱۳۸۶، ص ۲۲)

«مشارکت» درگیری ذهنی و عاطفی افراد در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند. (طوسی، ۱۳۷۰، ص ۵۴)

در این تعریف، سه جزء وجود دارد:

۱. درگیری ذهنی و عاطفی: در مرتبه نخست، در فرایند مشارکت، شخص با تمام وجود درگیر است. این درگیری از نوع روانی و اجتماعی است.
۲. انگیزش یاری دادن: فرد در جریان مشارکت، این فرصت را می‌یابد تا قابلیت‌ها، ابتکارات و آفرینندگی خود را در دستیابی به هدف‌های گروهی بروز دهد.
۳. پذیرش مسئولیت: مشارکت اشخاص را برمی‌انگیزاند تا افراد در کوشش‌های خود مسئولیت بپذیرند. در فرایند مشارکت، بی‌مسئولیتی جای خود را به احساس وابستگی و هم‌سرنوشتی و مسئولیت می‌دهد. (علوی تبار، ۱۳۷۹، ص ۱۵-۱۶)

مبانی نظری پژوهش

نظریه «کنش موجه» فیش باین - آیزن

یکی از نظریاتی که برای تبیین رفتار مطرح شده الگوی «آیزن و فیش باین» است که می‌توان از آن برای تبیین رفتار مشارکتی نیز استفاده کرد. در قالب این الگوی تبیین رفتار، ابتدا باید به آمادگی و یا گرایش، و بروز رفتار و یا انجام عمل توجه نمود؛ زیرا گرایش و آمادگی برای رفتار، مقدم بر خود رفتار و عمل است. به نظر آن‌ها، رفتار در پی زنجیره‌ای از عوامل به وجود می‌آید. حلقه ماقبل بروز رفتار، قصد و نیت برای انجام یک رفتار است. نیت نیز تابع دو متغیر «گرایش به رفتار» و «هنجار ذهنی» است. گرایش به رفتار یک متغیر فردی و شخصی است و متغیر هنجار ذهنی بیانگر نفوذ و فشار اجتماعی است که شخص آن را برای انجام دادن کاری احساس و ادراک می‌کند. هر یک از متغیرهای گرایش به رفتار و هنجار ذهنی نیز تحت تأثیر متغیرهای دیگری هستند. متغیر «گرایش به رفتار» تحت تأثیر دو متغیر «انتظار فایده» و «ارزیابی فایده» است. متغیر «هنجار ذهنی» تحت تأثیر دو متغیر «انتظار دیگران»، به‌ویژه افراد مهم و نیز انگیزه «پی‌روی از انتظارات دیگران» است. الگوی نظری «آیزن و فیش باین» به شرح ذیل است:

گرایش به سوی رفتار: یک متغیر فردی و شخصی است که طی آن فرد انجام یک رفتار یا یک پدیده را از نظر خودش ارزیابی می‌کند.

هنجار ذهنی: نشان‌دهنده نفوذ و فشار اجتماعی روی یک شخص برای انجام یک رفتار است؛ بدین‌معنا که شخص توجه دارد که تا چه حد رفتارش از سوی افراد و یا گروه‌های خاصی تأیید یا توبیخ خواهد شد. این افراد یا گروه‌ها در واقع، نقش یک مرجع هدایت‌کننده رفتار را دارند که ممکن است پدر و مادر، دوستان نزدیک و همکاران و یا اهالی یک محل باشند.

انتظار فایده: یک شخص تا چه حد از یک پدیده انتظار فایده دارد؟

ارزیابی فایده: آیا آن پدیده به نظر او برایش فایده دارد، یا نه؟

بنابراین، اقدام به کنش با توجه به نظریه «فیش باین - آیزن» وابسته به دو مقوله است: گرایش به آن موضوع؛ همچنین هنجار ذهنی؛ یعنی می‌توان گفت: میزان و نوع مشارکت اجتماعی افراد تحت تأثیر گرایش آن‌ها به موضوع مشارکت است که آن نیز تحت تأثیر گروه‌های مرجع فرد در فرایند جامعه‌پذیری وی قرار دارد.

نظریه هلی

هلی (۲۰۰۱) انواع مشارکت‌های داوطلبانه و عضویت فعال در گروه‌های خارج از خانواده و سازمان‌های سیاسی و گروه‌های فشار را جزء مشارکت اجتماعی محسوب می‌کند (دانش مهر و احمدرش، ۱۳۸۸، ص ۱۳۶) و مشارکت اجتماعی افراد را با چند دسته از عوامل تبیین می‌کند:

۱. عوامل مرتبط با ویژگی‌های فردی مانند پایگاه اجتماعی - اقتصادی فرد در جامعه که موجب می‌شود وی هر فعالیت اجتماعی، یا به‌طور عادی هر راهبرد شخصی را که موجب پیشرفت نسبت به والدین، امید به اشتغال، آموزش و امید به آینده می‌شود مفید تلقی کند.
۲. سطح تحصیلات؛
۳. گروه جنسی؛
۴. جنسیت و جهت‌گیری جنسی؛
۵. زمینه خانوادگی شامل محل اقامت، میزان مشارکت والدین، وضعیت تأهل، و محیط اجتماعی شدن. (یزدان‌پناه و صمدیان، ۱۳۸۷، ص ۱۳۱)

خانواده مهم‌ترین عامل جامعه‌پذیری

می‌توان «خانواده» را اولین نقطه تربیت اجتماعی و مهم‌ترین عامل نفوذ ارزش‌ها و هنجارهای جامعه در شخصیت افراد دانست. «خانواده» به عنوان گروهی از افراد، که با یکدیگر پیوندی بر پایه همخونی (نسبی) یا ازدواج (سببی) و یا فرزندپذیری دارند، تعریف شده است. (ساروخانی، ۱۳۷۰، ص ۱۳۱)

نظریه «کنش» پارسونز

اجزای اصلی و بارز نظریه «کنش» پارسونز را به ترتیب، «ارگانیسم رفتاری»، «نظام شخصیتی»، «نظام اجتماعی» و «نظام فرهنگی» تشکیل می‌دهد. به اعتقاد پارسونز، هرکدام از این نظام‌های کنش، یکی از کارکردهای چهارگانه نظام‌ها را برعهده دارد. به گونه‌ای که «ارگانیسم رفتاری» کارکرد تطبیق با محیط؛ «نظام شخصیتی» کارکرد دستیابی به هدف؛ «نظام اجتماعی» یکپارچگی؛ و «نظام فرهنگی» کارکرد سکون را با تجهیز کنشگران به هنجارها و ارزش‌هایی که آن‌ها را به کنش برمی‌انگیزد، انجام می‌دهد. جامعه‌پذیری در دیدگاه پارسونز، نقش کلیدی دارد و با توجه به علاقه اصلی پارسونز به نظام اجتماعی، فراگردهای ملکه ذهن ساختن (Internalization) و اجتماعی کردن از اهمیت شایانی برخوردارند. (ریتزر، ۱۳۸۶، ص ۱۳۲-۱۳۶)

از نظر پارسونز، جامعه نوع خاصی از تجمّع انسانی است. پارسونز اجتماعی شدن (جامعه‌پذیری) را فرایندی می‌داند که طی آن الگوهای فرهنگی، یعنی ارزش‌ها، اعتقادات، زبان و نمادها در نظام شخصیت درونی می‌شوند. از نظر او، فرایند جامعه‌پذیری یکی از مهم‌ترین فرایندهایی است که می‌توان در جامعه در نظر گرفت. جامعه برای ایجاد نظم، نیاز به اجتماعی کردن اعضای جدید دارد. وی فرایند جامعه‌پذیری را ناشی از یک ارتباط همه‌جانبه میان نظام‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی می‌داند و معتقد است: جامعه‌پذیری عمدتاً در خانواده، نظام آموزشی جامعه، وسایل ارتباط جمعی، فعالیت‌های تربیتی در سندیکاها و احزاب سیاسی انجام می‌گیرد. (روشه، ۱۳۷۶، ص ۱۰۴)

به نظر پارسونز (۱۹۶۲)، فرایند اجتماعی شدن اساساً از طریق سازوکارهای تعمیم، تقلید و همانندسازی، که بسیار مهم هستند، صورت می‌گیرد. جریان‌ات انگیزش، که در سازوکارهای یادگیری وارد می‌شوند، به صورت جزئی از سازوکارهای اجتماعی کردن از طریق مشارکت کودک در یک نظام مکمل انتظارات نقش‌ها، سازمان داده می‌شوند.

1. Action theory.

نظریه یادگیری اجتماعی

نظریه «یادگیری اجتماعی» (Social learning theory) شاخه‌ای از نظریه «رفتارگرایی» تلقی می‌شود که واتسون مبتکر آن بود، ولی برخلاف نظریه «رفتارگرایی و نورفتارگرایی»، در این نظریه شناخت و فرایندهای عالی تفکر، رفتار را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این نظریه، پذیرفته شده است که انسان از طریق تقلید یاد می‌گیرد و بین موقعیت‌های تقویت شده و تقویت نشده تفاوت قایل می‌شود. در این دیدگاه، بر تعیین‌کنندگان موقعیتی رفتار تأکید شده است.

مهم‌ترین نظریه یادگیری اجتماعی موجود، که بر اهمیت مشاهده تأکید می‌ورزد، نظریه آلبرت باندورا است که عقیده دارد: بخش بزرگی از یادگیری انسان از راه مشاهده رفتار دیگران آموخته می‌شود. در این نظریه، رفتار، عوامل شخصی و عوامل محیطی، همه به عنوان تعیین‌کننده و اعمال به هم وابسته عمل می‌کنند. (سیف، ۱۳۸۳، ص ۱۸۶)

در نظریه «یادگیری اجتماعی» باندورا، یادگیری از راه مشاهده و تقلید صورت می‌گیرد. در این میان، تعامل بین ویژگی‌های فرد، محیط و رفتار بسیار مهم است. اگرچه‌هایی را که ما یاد می‌گیریم از سوی دیگران تقویت شود آن‌ها را به عملکرد تبدیل می‌کنیم. برای مثال، رفتاری را که همه دوست دارند، می‌آموزیم. در غیر این صورت، چنانچه یادگیری‌های ما تقویت نشوند به عملکرد تبدیل نمی‌شوند.

پیشینه تحقیق

پدیده‌های اجتماعی وابسته به گذشته و در زنجیره‌ای از تداوم جای می‌گیرند. هویت آنان بدون در نظر گرفتن گذشته‌ای که در آن تکوین و تبلور یافته‌اند، به دست نخواهد آمد. بدین روی، همان‌گونه که شناخت درست باید با توجه به تمام شرایط فعلی

پدیده صورت گیرد، به گذشته تاریخی آن نیز باید توجه کرد. به درستی می‌توان گفت: هر تحقیق درست، متضمن شناخت تحقیقات پیشین است. (ساروخانی، ۱۳۸۲، ص ۱۴۶) بدین منظور، به بررسی پژوهش‌های داخلی و خارجی که درباره مسجد صورت گرفته است، می‌پردازیم:

الف. پژوهش‌های داخلی

تحقیقات و مطالعات گوناگونی در داخل کشور درباره مساجد صورت گرفته و هرکدام سعی کرده است با توجه به تخصص خود، مسائل مربوط به مساجد را بررسی کند با وجود این، تحقیقاتی که با نگاه جامعه‌شناسی صورت گرفته باشد انگشت‌شمار است. بنابراین ناگزیر تحقیقات انجام شده با نگاه غیر جامعه‌شناختی نیز ذکر می‌شوند:

۱. ضرابی (۱۳۷۶) در پژوهشی با عنوان «نقش عوامل مؤثر در جذب نسل جوان به مسجد از دیدگاه جوانان در استان کرمان» به این نتیجه رسیده است که عوامل ذیل در جذب جوانان به مسجد ارتباط مستقیم دارد: ۱. ویژگی‌های علمی و اخلاقی و رفتاری امام جماعت مسجد؛ ۲. فعالیت کانون‌های فرهنگی مستقر در مساجد؛ ۳. وضعیت ظاهری و نظافت و امکانات مسجد؛ ۴. کیفیت برگزاری نماز جماعت (از نظر طول مدت برگزاری نماز)؛ ۵. کتاب‌خانه مسجد؛ ۶. هیأت امنای مسجد.

۲. دربندی (۱۳۷۴) در تحقیقی با عنوان «علل کاهش حضور مردم در مساجد از دیدگاه کارکردگرایان» درباره «نیازها» به بررسی این موضوع پرداخته است. او علت خلوتی مساجد را در مقایسه با اوایل انقلاب، تغییر نیازهای مردم و عدم تناسب کارکردهای مساجد با نیازهای کنونی مردم دانسته و اظهار داشته که سطح انتظارات مردم بالا رفته و یکی از علل آن توزیع غیرعادلانه ثروت‌ها و امتیازات مادی و رفاهی در میان قشرهای گوناگون مردم است.

۳. آقامحمدی، قاسمی و اسدی (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «بررسی نقش والدین در هدایت فرزندان به نماز جماعت و مسجد» به این نتایج دست یافته‌اند: میزان تأثیرگذاری والدین در هدایت فرزندان دختر نسبت به هدایت فرزندان پسر به نماز بیشتر بوده است. همچنین تأثیرگذاری والدین باسواد نسبت به والدینی که از سواد کمتری برخوردار بودند در هدایت فرزندان به نماز جماعت بیشتر بوده است. علاوه بر این، میان میزان تأثیرگذاری والدین نمازخوان و والدینی که نماز نمی‌خوانند در هدایت جوانان به نماز، تفاوت معناداری وجود داشته است، درحالی که میان وضعیت اقتصادی خانواده‌ها و میزان تأثیرگذاری والدین در هدایت فرزندان به نماز تفاوتی مشاهده نشده است.

۴. شایگان (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی مشارکت مردم در مساجد با استفاده از نظریات پارسونز در رابطه باکنش اجتماعی و تئوری سازمان‌ها» به بررسی این مسئله پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد:

- بین تصور افراد از کیفیت عملکردهای اصلی مسجد و میزان حضور و مشارکت آن‌ها در مسجد رابطه وجود دارد.

- بین میزان مقبولیت امام جماعت نزد پاسخ‌گویان و میزان حضور و مشارکت آنان در مسجد رابطه وجود دارد.

- بین برداشت فرد از کیفیت سطح فنی مسجد و میزان حضور و مشارکت مردم در مسجد رابطه وجود دارد.

- بین میزان مذهبی بودن افراد و میزان حضور و مشارکت آنان در مسجد رابطه وجود دارد.

- بین میزان حضور و مشارکت در مساجد و طبقه اجتماعی پاسخ‌گویان رابطه منفی وجود دارد، به گونه‌ای که هر قدر طبقه اجتماعی افراد بالاتر برود، میزان حضور و مشارکت آنان در مسجد کمتر می‌شود.

رابطه بین میزان ارضای توقعات افراد از مسجد و حضور و مشارکت آنان در مسجد با ضریب همبستگی بالایی تأیید شده است. همچنین رابطه بین نحوه تأمین هزینه مسجد و میزان حضور و مشارکت در مسجد تأیید شده است.

ب. پژوهش‌های خارجی

اگرچه تحقیقات بسیاری دربارهٔ مذهب و کلیسا در خارج از کشور صورت گرفته، ولی تحقیق دربارهٔ مسجد بسیار اندک است. از جملهٔ این اندک تحقیقات، می‌توان به نمونه‌های ذیل اشاره کرد:

۱. خانم ایوان یازبک حداد و آدیرت لومیس (۱۹۸۳) در تحقیقی با عنوان «گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده» به این نتیجه رسیده‌اند که هر قدر الفت افراد با مساجد بیشتر باشد، آن‌ها به اجرای دقیق احکام اسلامی تعهد بیشتری دارند و ۷۱ درصد پاسخ‌گویان حضور در مسجد را در حفظ ایمان و اعتقادات مذهبی خیلی مؤثر دانسته‌اند. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که بین سن و وضعیت تأهل با مشارکت در فعالیت‌های مسجد رابطه وجود دارد؛ بدین صورت که جوانان و افراد متأهل بیش از افراد مسن و مجرد به مسجد می‌روند و در برنامه‌های مساجد مشارکت می‌کنند.

۲. استلزنبرگ و دیگران (۱۹۹۵) در تحقیقی با عنوان «مشارکت دینی در اوان بزرگ‌سالی و تأثیرهای سنی و چرخهٔ زندگی خانوادگی در عضویت در کلیسا»، به بررسی تحولات زندگی از قبیل ازدواج، طلاق و روابط جنسی پیش از ازدواج بر مشارکت دینی در ایالات متحده آمریکا پرداخته‌اند. این تحقیق در فاصلهٔ سال‌های ۱۹۷۲-۱۹۸۶ در سطح ملی در ایالات متحده صورت گرفته است. براساس نتایج این تحقیق، میزان مشارکت دینی در هر سه سطح مقطع سنی منظور دین (۲۲، ۲۵، ۳۲ سالگی)، هم در زنان و هم در مردان همراه با افزایش سن افزایش می‌یابد. البته میزان مشارکت دینی زنان در هر سطح مقطع، از میزان مشارکت دینی مردان بیشتر است. براساس برآوردهای رگرسیونی، محققان پیش‌بینی کرده‌اند که امکان مشارکت دینی مردان و زنان متأهل نسبت به دوران مجرد به میزان ۴ تا ۸ درصد افزایش یافته و این به آن معناست که تأثیر ازدواج بر مشارکت دینی مثبت و معنادار است.

چارچوب نظری پژوهش

نظریه‌های موجود در ارتباط با این پژوهش هرکدام متغیرهای خاص را برجسته کرده و ابعادی از موضوع را تبیین می‌کنند. بنابراین، در این پژوهش از چارچوب نظری تلفیقی به منظور غنای نظری و توان تبیین جامع عوامل مؤثر بر مشارکت جوانان در مسجد بهره‌برداری می‌شود. بر اساس دیدگاه و نظریه «کنش موجه» فیش باین - آیزن، نگرش‌های فردی و انگیزه‌های درونی (شخصیتی افراد) در شکل‌گیری رفتار مؤثر است. از این نظر، نگرش زمینه رفتار است، به گونه‌ای که وقتی کسی نسبت به موضوعی نگرش مثبت یا منفی دارد در برابر آن، واکنش مثبت یا منفی نشان می‌دهد. بخشی از این واکنش به صورت اظهار عقیده درباره موضوع و بخشی دیگر ممکن است در رفتار او نسبت به موضوع جلوه‌گر شود. نگرش فرد نسبت به موضوعی تحت تأثیر دو متغیر انتظار دیگران، به ویژه افراد مهم و نیز انگیزه پی‌روی از انتظارات دیگران است که با توجه به عنوان تحقیق، منظور از افراد مهم در اینجا، خانواده و به ویژه والدین است. نگاهی به عوامل مؤثر بر بعد ذهنی مشارکت، نشان می‌دهد که علاقه بیشتر به مشارکت و نگرش مثبت نسبت به آن، به احساس و نگرشی که خانواده فرد نسبت به مشارکت دارند مؤثر است. اینکه فرد نسبت به مشارکت چه نگرشی دارد، متأثر از این است که والدین او چه نگرشی به موضوع مزبور دارند که این مسئله را می‌توان در چارچوب دیدگاه بامریند درباره ساختار خانواده مطرح کرد. او سه نوع ساختار درباره خانواده برای هر یک ویژگی‌هایی را مطرح می‌کند. برای مثال، خانواده‌ای که به عنوان «خانواده اقناع‌گرا» مطرح می‌کند خانواده‌ای است که در آن مشارکت و همکاری در کارهای منزل ویژگی بارز آن است، به گونه‌ای فرصت کافی برای اخذ تصمیم به فرزندان داده می‌شود و سهم اولیا و فرزندان در اخذ تصمیمات به صورت مشارکتی (۵۰ به ۵۰) است. بنابراین، کسی که در این خانواده پرورش می‌یابد با توجه به نقش خانواده در جامعه‌پذیری، هنجارهای ذهنی او در این زمینه شکل گرفته، فرد نگرش مثبت‌تری نسبت به مشارکت پیدا می‌کند که به معنای آمادگی و وجه نظر مثبت نسبت به مشارکت در مسائل اجتماعی و اولویت کار گروهی در نظر ایشان است. بنابراین، او

مشارکت را ارزشمند یافته، به آن تمایل دارد، و اگر زمینه مناسبی برای مشارکت اجتماعی فراهم ببیند آمادگی بیشتری برای مشارکت از خود نشان می‌دهد.

حال با توجه به اینکه موضوع تحقیق حاضر «مشارکت در مسجد» است پای‌بندی دینی و نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی بر نگرش فرد در این زمینه با توجه به دیدگاه بامریند بی‌تأثیر نخواهد بود. از نظر او، از میان شیوه‌های تربیتی «استبدادی»، «آسان‌گیر»، «اقتداری»، «امتناع»، «شیوه اقتداری» (اقناع گرایانه) بیشتر در درونی کردن هنجارهای منظور در فرزندان موفق است؛ زیرا روابط منطقی بین والدین و فرزندان در این نوع خانواده برقرار است. همچنین با توجه به دیدگاه «یادگیری اجتماعی» بندورا، رفتار مذهبی از طریق پاداش و تنبیهی که به دنبال آن آمده است، فراگرفته می‌شود، به گونه‌ای که اگر خانواده از همان آغاز کودکی رفتارهای مذهبی را تقویت کند و به آن پاداش دهد کودک رفتارهای مذهبی را خواهد آموخت. با توجه به اینکه در این دیدگاه، انسان‌ها هشیار هستند و از راه مشاهده و الگو قرار دادن، رفتارها را یاد می‌گیرند این امر زمانی صورت می‌گیرد که والدین خود مذهبی باشند و تکالیف مذهبی را انجام دهند. بنابراین، فرزندی که در خانواده‌ای پرورش یافته است که والدین به تکالیف دینی خود توجه دارند و سعی می‌کنند در عبادات جمعی شرکت مستمر داشته باشند و همچنین به جامعه‌پذیری و تربیت مذهبی فرزند خود اهمیت می‌دهند، نسبت به والدینی که نسبت به این امر بی‌توجه‌اند، می‌توانند انتظار بیشتری از پای‌بندی دینی فرزندان خود و حضور آن‌ها در مسجد داشته باشند. بنابراین، می‌توان گفت: مشارکت فرد در مسجد ابتدا متأثر است از: نگرش او نسبت به مشارکت والدین، و مشارکت والدین نیز متأثر است از نگرش آنها نسبت به نهادهای دینی، جامعه‌پذیری مذهبی خانواده، و همچنین متغیرهای زمینه‌ای و در واقع، ویژگی‌های فردی که تأثیرگذار بر نگرش فرد نسبت به مشارکت و در نتیجه، مشارکت وی در مسجد است. بدین روی، با استخراج متغیرهایی از نظریه‌های مزبور، الگوی نظری پژوهش به صورتی که در ذیل خواهد آمد؛ ارائه می‌گردد:

جدول (۲): مرتبط کردن نظریه‌ها و متغیرها

متغیر	نظریه
نگرش فرد نسبت به مشارکت، نگرش والدین نسبت به مشارکت، نگرش والدین به نهادهای دینی	نظریه «کنش منطقی» فیش باین - آیزن
جامعه‌پذیری مذهبی، پایبندی دینی والدین	نظریه «بادگیری اجتماعی» بندورا
اقتناع‌گرایی خانواده	نظریه «ساختار خانواده» بامریند

فرضیات تحقیق

۱. بین پایگاه اجتماعی و اقتصادی والدین و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۲. بین میزان مشارکت والدین و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۳. بین نگرش جوانان نسبت به مشارکت و مشارکت آنان در مسجد رابطه وجود دارد.
۴. بین نگرش والدین نسبت به مشارکت و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۵. بین نگرش والدین به نهادهای دینی و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۶. بین میزان مذهبی بودن والدین و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۷. بین اقتناع‌گرایی خانواده و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد.
۸. میزان مشارکت جوانان در مسجد برحسب رشته تحصیلی متفاوت است.
۹. میزان مشارکت جوانان در مسجد برحسب جنسیت متفاوت است.
۱۰. میزان مشارکت جوانان در مسجد برحسب سن متفاوت است.
۱۱. میزان مشارکت جوانان در مسجد برحسب مقطع تحصیلی، متفاوت است.

روش تحقیق

این پژوهش از نظر ماهیت، از نوع پژوهش‌های کمی، و از نظر کنترل شرایط، «پیمایشی» است، همچنین از نظر هدف، کاربردی و با در نظر گرفتن معیار زمان، از نوع تحقیقات مقطعی است؛ زیرا پدیده و واقعیت در دست مطالعه را در یک برهه زمانی بررسی می‌کند.

در این تحقیق، واحد اصلی تجزیه و تحلیل فرد برگزیده در نمونه آماری است و برای جمع‌آوری اطلاعات به فرد مراجعه شده است. برای گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسش‌نامه استفاده شده است.

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش در این تحقیق را تمام دانشجویان مقاطع کارشناسی و ارشد و دکتری دانشگاه اصفهان تشکیل می‌دهند که بنابر آمار گرفته شده از بخش آموزش دانشگاه اصفهان در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ بالغ بر ۱۲،۷۴۰ نفر بودند. شیوه نمونه‌گیری «سهمیه‌ای» است و حجم نمونه ۳۸۴ نفر برآورد شده است. برای تعیین حجم نمونه، از فرمول «کوکران» استفاده شده است.

جدول (۳): آمارهای مربوط به برآورد تعداد حجم نمونه

حجم کل افراد جامعه آماری	احتمال خطا	درجه اطمینان	احتمال عدم وجود صفت	احتمال وجود صفت
۱۲۷۴۰	d=. 5	Q=. 5: t=1/96	Q=. 5	P=. 5

با توجه به اینکه حجم جامعه آماری برابر با ۱۲،۷۴۰ نفر است، با جای‌گزینی مقادیر مزبور در فرمول برآورد حجم نمونه، اندازه نمونه عبارت است از: ۳۸۴

$$n = \frac{\frac{(1.96)^2 \times (0.5 \times 0.5)}{(0.05)^2}}{1 + \left[\frac{1}{12740} \left(\frac{(1.96)^2 \times (0.5 \times 0.5)}{(0.05)^2} - 1 \right) \right]} = \frac{\frac{3.84 \times (.25)}{0.0025}}{1 + \left[\frac{1}{12740} \left(\frac{3.84 \times (.25)}{0.0025} - 1 \right) \right]} = 384$$

جدول (۴): حجم نمونه به تفکیک جنس و مقطع تحصیلی و دانشکده محل تحصیل

[جمع کل]		زن						مرد						جنس
		[دکتری]		[کارشناسی ارشد]		[کارشناسی]		[دکتری]		[کارشناسی ارشد]		[کارشناسی]		مقطع
حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	حجم نمونه	تعداد	فراوانی دانشکده
۶۴	۲۲۴۱	۳	۱۱۶	۱۷	۵۸۱	۲۶	۸۵۹	۶	۲۴۴	۹	۳۶۳	۳	۸۸	ادبیات
۵۰	۱۵۷۸	۳	۹۴	۱۱	۲۳۷	۲۶	۸۱۷	۲	۷۲	۳	۹۶	۵	۱۶۲	روان‌شناسی
۷۴	۲۳۶۲	۱	۲۶	۵	۱۷۶	۲۰	۶۸۲	۲	۶۰	۱۲	۳۶۷	۳۴	۱۰۵۱	فنی
۳۸	۱۲۷۰	۲	۵۴	۷	۲۴۴	۱۸	۶۲۹	۲	۷۰	۴	۱۲۲	۵	۱۵۱	زبان
۷۴	۲۶۰۸	۴	۱۵۰	۱۸	۶۳۵	۳۲	۱۱۰۷	۴	۱۳۲	۹	۲۹۴	۹	۲۹۰	علوم
۸	۲۶۲	-	۷	۴	۱۲۳	۰	۰	-	۶	۴	۱۲۶	۰	۰	علوم و فناوری
۱۵	۴۶۱	-	۵	۳	۹۷	۴	۱۲۵	-	۵	۴	۱۱۰	۴	۱۱۶	تربیت بدنی
۶۱	۱۹۵۸	۱	۴۰	۱۰	۳۲۸	۲۰	۶۲۴	۳	۱۰۳	۱۱	۳۵۰	۱۶	۵۱۳	علوم اداری
۳۸۴	۱۲۷۴۰	۱۴	۴۹۲	۷۵	۲۵۲۱	۱۴۶	۵۰۴۳	۱۹	۶۸۲	۵۶	۱۸۲۸	۷۳	۲۳۷۱	جمع

اعتبار و قابلیت اعتماد

منظور از اعتبار (Validity) یک تحقیق، این است که ابزار اندازه‌گیری تا چه اندازه خصیصه منظور را می‌سنجد. برای تأمین اعتبار، پس از تدوین پرسش‌نامه مربوط، که چارچوب اصلی آن برگرفته از منابع نظری و پیشینه تحقیق است، ابزار لازم به رؤیت صاحب‌نظران و متخصصان رسانده شد و پس از رفع ایرادهای ذکر شده، پرسش‌نامه نهایی آماده اجرا شده است. بنابراین، اعتبار ابزار با روش اعتبار صوری (Face validity) تأمین شده است.

«قابلیت اعتماد» (Reliability) به این معناست که اگر خصیصه منظور را با همان روش تحت شرایط مشابه، بیش از یک‌بار اندازه‌گیری کنیم، نتایج تا چه حد مشابه خواهد بود. همچنین برای سنجش قابلیت اعتماد پرسش‌نامه مبنی بر قدرت تبیین‌کنندگی گویه‌ها، از آلفای کرونباخ (Cronbach coefficient Alpha) استفاده شد.

جدول (۵): ضریب آلفای کرونباخ برای گویه‌های متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

ردیف	متغیر	نوع متغیر	تعداد گویه‌ها و سؤالات	آلفای کرونباخ
۱	پای‌بندی دینی والدین	مستقل	۱۷	۰/۸۵
۲	نگرش فرد به مشارکت	مستقل	۶	۰/۷۹
۳	نگرش والدین به مشارکت	مستقل	۹	۰/۷۳
۴	اقتناع‌گرایی خانواده	مستقل	۷	۰/۷۶
۵	نگرش والدین به نهادهای دینی	مستقل	۱۰	۰/۹۲
۶	جامعه‌پذیری مذهبی	مستقل	۵	۰/۸۵
۷	مشارکت در مسجد	وابسته	۹	۰/۷۹

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

الف. متغیرهای زمینه‌ای

شامل سن، جنس و وضع تأهل، مقطع تحصیلی، رشته تحصیلی و محل زندگی می‌شود که جزو عوامل تأثیرگذار بر مشارکت در نظر گرفته شده‌اند.

ب. متغیرها و ویژگی‌های خانوادگی

۱. پایبندی دینی والدین: پایبندی دینی والدین به معنای میزان پایبندی والدین پاسخگو به باورها و اعتقادات مذهبی و انجام اعمال مذهبی است. به منظور سنجش آن، از الگوی گلاک و استارک استفاده شد. شامل: بعد اعتقادی («خداوند واقعاً وجود دارد و به آن باید اعتقاد داشت»). «قرآن کلام خداست و هرچه می‌گوید حقیقت محض است». «حضرت محمد ﷺ فرستاده خداست و آخرین پیامبر اوست». «هنوز مطمئن نیستند که فرشتگان واقعاً وجود دارند»؛ بعد عاطفی («یاد خدا آرامش‌بخش دل‌هاست»). «همواره باید در کارها به خدا توکل کرد و به او امید داشت». «خداوند بندگان خود را امتحان می‌کند»؛ بعد مناسکی («خواندن قرآن، دعا یا نماز وقت تلف کردن است»). «روزه گرفتن سخت‌گیری ناصحیحی است که به بدن فشار می‌آورد. ترجیح می‌دهند نماز را فرادا اقامه کنند». «برای عزاداری نیازی به شرکت در مراسم نیست و همین که در دل عزا باشد کافی است»؛ بعد پیامدی («کمک به مستمندان ثواب اخروی به همراه دارد»). همان‌گونه که دین گفته است. «حقوق دیگران را باید رعایت کرد». «هنجارهای دینی دربارهٔ رابطهٔ پسر و دختر باید رعایت شود»؛ بعد دانش دینی (میزان آشنایی والدین پاسخگو از قرآن، تاریخ اسلام و احکام).

۲. پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانواده: منظور جایگاهی است که افراد در ساختار اجتماعی و اقتصادی جامعه اشغال می‌کنند. برای سنجش آن از شاخص‌های اجتماعی- اقتصادی (تحصیلات، درآمد و شغل) استفاده شده است. منظور از «تحصیلات والدین» میزان سواد و تعداد سال‌هایی است که والدین، صرف فراگیری آموزش کرده‌اند. منظور از «درآمد والدین»، مقدار پول خانواده (پدر و مادر) در ازای خدمات است که عین رقم درآمد ماهیانه

مدنظر است این سؤال به صورت باز مطرح گردیده است. منظور از «شغل والدین»، فعالیت‌هایی است که هریک از والدین در قبال آن، درآمد کسب می‌کنند.

۳. **اقتناع‌گرایی خانواده:** در خانواده‌های اقتناع‌گرایانه، همه افراد به تناسب موقعیت و امکانات خود، حق دخالت در اداره امور خانه و اظهار نظر درباره مسائل گوناگون را دارند. همچنین همه افراد در انتخاب هدف‌های زندگی خانواده و اتخاذ روش‌های مناسب و مانند آن حق اظهار نظر دارند. والدین این نوع خانواده‌ها با فرزندان رابطه گرم و عاطفی دارند و به فرزندان خود احترام می‌گذارند و در عین حال، آنان را کنترل کرده، از آنان توقع رفتار عادلانه دارند. والدین در این نوع خانواده‌ها، سعی دارند علل رفتار خود را به طور منطقی به فرزندان گوشزد کنند. (وحیدا و نیازی، ۱۳۸۰، ص ۱۱۸) در این تحقیق، برای سنجش میزان اقتناع‌گرایی خانواده از طیف لیکرت با ۷ گویه استفاده شده است: (۱. اگر کسی خطا می‌کرد منطقاً به او گوشزد می‌کردند. ۲. والدینم فرزندان را به فعالیت‌های اجتماعی تشویق می‌کردند. ۳. یک نوع نظم و انضباط وجود داشت که همه تقریباً به آن مقید بودند. ۴. تشویق و تنبیه در جای خود وجود داشت. ۵. والدینم فرصت و حوصله رسیدگی به امور فرزندان را داشتند. ۶. در خانواده ما به فرزندان حق اظهار نظر نمی‌دهند. ۷. در خانواده ما، اگر کسی خطایی کند شدیداً او را تنبیه و سرزنش می‌کنند.)

۴. **نگرش:** «نگرش» عبارت است از: حالت ذهنی یا عصبی حاکی از تمایل که از طریق تجربه سازمان یافته و بر پاسخ‌های فرد، بر تمامی موضوعات و موقعیت‌ها که با آن در ارتباط است، به صورت جهت‌دار یا پویا تأثیر دارد. (برگ، ۱۳۶۸، ص ۵۳۸) به عبارت دیگر، «نگرش» نشان دادن واکنش مثبت یا منفی نسبت به افراد، نهادها و یا حوادث است. (محسنی، ۱۳۷۹، ص ۱۹)

۵. **نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی:** به منظور سنجش نگرشی والدین نسبت به نهادهای مذهبی، نگرش هریک از والدین (پدر و مادر) پاسخگو نسبت به مسجد (فضای فیزیکی و جذابیت معنوی و کارکردهای اجتماعی آن)، هیأت‌های مذهبی، روحانیان، مدآحان، نماز جمعه و نماز جماعت سنجیده شد.

۶. نگرش والدین نسبت به مشارکت: از گویه‌های ذیل به منظور سنجش آن استفاده شده است: ۱. والدینم علاقه زیادی به مشارکت در فعالیت‌های گوناگون دارند. ۲. از نظر والدینم، مشارکت در فعالیت‌های گوناگون بر سرنوشت افراد تأثیر چندانی ندارد. ۳. از نظر والدینم، عضویت در کانون‌ها و تشکّل‌ها سبب بالا رفتن موقعیت اجتماعی افراد می‌شود. ۴. از نظر والدینم، شرکت در فعالیت‌های گوناگون به اجتماعی‌تر شدن انسان کمک می‌کند. ۵. از نظر والدینم، شرکت در هر فعالیتی به افزایش آگاهی و کسب تجربه کمک می‌کند. ۶. از نظر والدینم، انسان با مشارکت در فعالیت‌های گروهی، احساس مؤثر بودن می‌کند. ۷. از نظر والدینم، کارهای شراکتی و جمعی کمتر به نتیجه می‌رسد، به گرفتاری‌های آن نمی‌ارزد. ۸. از نظر والدینم، کار شراکتی و گروهی آزادی و اختیار را از انسان می‌گیرد. ۹. از نظر والدینم، در کار گروهی، افراد، بی‌تفاوتی بیشتری نسبت به کار از خود نشان می‌دهند.

۷. جامعه‌پذیری دینی: جریانی است که ارزش‌ها، باورها و به‌طور کلی، نظام فرهنگی را در فرد درونی کند (صدیق اورعی، ۱۳۷۴، ص ۹۱) که به منظور سنجش آن، از این گویه‌ها استفاده شد: (۱) کدام‌یک از والدینتان بیشتر تأکید داشتند که نمازتان را بخوانید؟ پدر □ مادر □ هر دو □ هیچ‌کدام □ ۲. والدینم گرفتن روزه را به من تأکید می‌کنند. ۳. والدینم به نماز خواندن من بسیار اهمیت می‌دهند. ۴. والدینم برای مطالعه افراد خانواده، کتب مذهبی نیز خریداری می‌کنند. ۵. والدینم مرا به حضور در مراسم مذهبی تشویق می‌کنند.

۸. نگرش فرد نسبت به مشارکت: به منظور سنجش آن، از طیف لیکرت با ۶ گویه استفاده شد: (۱) من علاقه زیادی به مشارکت در فعالیت‌های گوناگون دارم. ۲. به نظر من، مشارکت در فعالیت‌های گوناگون در سرنوشت افراد تأثیر چندانی ندارد. ۳. به نظر من، عضویت در کانون‌ها و تشکّل‌ها سبب بالا رفتن موقعیت اجتماعی افراد می‌شود. ۴. به نظر من، شرکت در فعالیت‌های گوناگون به اجتماعی‌تر شدن انسان کمک می‌کند. ۵. به نظر من، شرکت در هر فعالیتی به افزایش آگاهی و کسب تجربه کمک می‌کند. ۶. به نظر من، انسان با مشارکت در فعالیت‌های گروهی، احساس مؤثر بودن می‌کند.

۹. مشارکت در مسجد: «مشارکت در مسجد» تقبّل آگاهانه و داوطلبانه انجام یا کمک به انجام بخشی از امور عینی و ذهنی یا مادی و فکری مربوط به مساجد است. (شایگان، ۱۳۸۹، ص ۱۳۱)

به منظور سنجش، میزان شرکت پاسخگویان در جلسات دعا و روضه، نماز جماعت و نماز جمعه، عضویت در کانون‌های فرهنگی و پایگاه‌های بسیج و هیأت‌های مذهبی مورد سنجش قرار گرفت.

داده‌های توصیفی

براساس داده‌های مربوط به متغیرهای زمینه‌ای ۶۰/۷ درصد از پاسخگویان زنان و ۳۹/۳ درصد را مردان تشکیل دارند. دامنه سنی پرسش‌شوندگان بین ۱۹ تا ۳۹ با میانگین سنی ۲۲ سال بود که بیشترین تعداد پاسخگویان در محدوده سنی ۲۰ الی ۲۴ سال با فراوانی ۲۱۰ نفر جای داشتند. به لحاظ وضعیت تأهل ۳۱۶ تن از پاسخگویان معادل ۸۲/۳ درصد مجرد، ۵۳ تن با ۳/۹ درصد متأهل بودند. مقطع تحصیلی ۲۱۹ تن از پاسخگویان کارشناسی، ۱۳۲ تن کارشناسی ارشد و ۳۳ تن دکتری بود. این تعداد به ترتیب ۵۷ درصد، ۳۴/۳ درصد، ۸/۶ درصد از کل پرسش‌شوندگان را تشکیل می‌دادند. به لحاظ محل زندگی، ۳۵۱ تن برابر با ۹۱/۴ درصد در شهر و ۳۳ تن برابر با ۸/۶ درصد در روستا زندگی می‌کردند. همچنین ۶۴ تن از پاسخگویان ۱۶/۷ درصد در رشته‌های گوناگون دانشکده علوم انسانی، ۳۸ تن ۹/۸ درصد در رشته‌های دانشکده زبان ۷۴ تن ۳/۱۹ درصد در رشته‌های دانشکده علوم، ۵۰ تن ۱۳ درصد در دانشکده علوم تربیتی، ۷۴ تن ۱۹/۳ درصد در دانشکده فنی و مهندسی، ۶۱ تن ۱۵/۹ درصد در دانشکده علوم اداری و ۱۴ تن ۳/۹ درصد در دانشکده تربیت بدنی و ۸ تن ۲/۱ درصد علوم و فناوری بودند.

جدول (۶): رابطه متغیرهای زمینه‌ای با مشارکت در مسجد

آزمون f		متغیرها	آزمون t			متغیرها	
مقدار	سطح معناداری		مقدار	سطح معناداری	میانگین	مرد	زن
۰/۱۹۵	۱/۵۲۳	سن	۰/۰۰۴	۲/۸۶۸	۱۹/۴۶	مرد	جنس
					۱۷/۳۲	زن	
۰/۴۰۹	۰/۸۹۵	مقطع تحصیلی	۰/۵۷	۰/۵۶۹	۱۸/۱۲	مجرد	وضعیت تاهل
					۱۸/۷۳	متاهل	
۰/۶۵۲	۰/۷۲۳	دانشکده	۰/۰۰۰	-۳/۷۱۴	۱۷/۷۵	شهر	محل زندگی
					۲۲/۵۴	روستا	

برای بررسی تفاوت‌پذیری میانگین میزان مشارکت در مسجد پاسخ‌گویان برحسب جنس، از آزمون استفاده شد. این آزمون در صورتی اجرا می‌شود که متغیر مستقل اسمی دو حالتی باشد. یافته‌های این جدول بیانگر آن است که میانگین میزان مشارکت در مسجد برای مردان ۱۹/۴۶ و برای زنان ۱۷/۳۲ بوده است. آزمون نشان دهنده این است که تفاوت مشاهده شده بین مردان و زنان به لحاظ آماری معنادار است. بنابراین میانگین حضور و مشارکت مردان در مسجد بیشتر از زنان می‌باشد. یافته‌های این جدول بیانگر آن است که میانگین میزان مشارکت در مسجد برای مجردها ۱۸/۱۲ و برای متأهلها ۱۸/۷۳ بوده است. آزمون نشان دهنده این است که تفاوت مشاهده شده بین مجردها و متأهلها به لحاظ آماری معنادار نیست.

یافته‌های این جدول بیانگر آن است که میانگین میزان مشارکت در مسجد برای دانشجویانی که محل زندگی‌شان شهر بوده ۱۷/۷۵ و برای دانشجویانی که محل زندگی‌شان روستا بود ۲۲/۵۴ بوده است که آزمون نشان دهنده این است که تفاوت مشاهده شده بین میانگین میزان مشارکت دانشجویان برحسب محل زندگی، به لحاظ آماری معنادار است. یعنی افرادی که محل زندگی‌شان در روستاست مشارکت بیشتری در مساجد دارند. داده‌های

جدول مزبور تفاوت معناداری را بین گروه‌های گوناگون سنی از نظر میانگین میزان مشارکت در مسجد نشان نمی‌دهد. یافته‌های این جدول بیانگر آن است که با توجه به مقدار ۰/۸۹۵ و سطح معناداری ۰/۴۰۹ فرضیه متفاوت بودن میزان مشارکت دانشجویان بر حسب مقطع تحصیلی رد می‌شود.

یافته‌های این جدول بیانگر آن است که با توجه به مقدار ۰/۷۲۳ و سطح معناداری ۰/۶۵۲ فرضیه «تفاوت بودن میزان مشارکت دانشجویان بر حسب رشته تحصیلی (دانشکده)» رد می‌شود.

جدول (۷): آزمون تحلیل واریانس تفاوت میانگین مشارکت بر حسب پایگاه اجتماعی اقتصادی

متغیر مستقل	طبقات	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	F	سطح معناداری
پایگاه اجتماعی - اقتصادی (پدر)	بالا	۷۵	۱۵/۹۳	۶/۹۲۱۰۵	۸/۲۴۹	۰/۰۰۰
	متوسط	۱۰۹	۱۷/۲۴	۶/۷۰۰۱۳		
	پایین	۲۰۰	۱۹/۵۰	۷/۳۱۳۵۱		
پایگاه اجتماعی - اقتصادی (مادر)	بالا	۲۹	۱۶/۶۸	۶/۷۷۲۳۴	۱/۳۰۴	۰/۲۳۳
	متوسط	۲۳	۱۷/۲۶	۷/۹۵۵۶۶		
	پایین	۳۳۲	۱۸/۳۵	۷/۱۸۵۵۷		

نتایج آزمون جدول مزبور بیانگر مقایسه گروه‌هایی است که از لحاظ میانگین میزان مشارکت بر حسب پایگاه اجتماعی - اقتصادی با یکدیگر متفاوت است. به عبارت دیگر افرادی که پدر آنها در پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتری قرار دارد میزان مشارکتشان در مسجد نسبت به کسانی که در پایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین‌تری قرار دارد در سطح

پایین تری قرار دارد و هرچه پایگاه اجتماعی- اقتصادی پدر در رده‌های پایین اجتماع قرار داشته باشد میزان مشارکت آنان در مسجد در سطح بالاتری قرار دارد. این در حالی است که متفاوت بودن میانگین میزان مشارکت در مسجد برحسب پایگاه اجتماعی مادر با توجه به مقدار $۱/۳۰۴$ و سطح معناداری $۰/۲۳۳$ به لحاظ آماری معنادار نیست.

جدول (۸): بررسی رابطه بین مشارکت جوانان در مسجد و دین‌داری والدین

متغیر مستقل	ابعادی	متغیر وابسته	مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معناداری
دین‌داری والدین	اعتقادی	مشارکت در مسجد	۱ * $۰/۱۱۶$	$۰/۰۲۹$
	عاطفی		$۰/۰۷۰$	$۰/۱۷۳$
	مناسکی		۲ ** $۰/۳۱۳$	$۰/۰۰۰$
	پیامدی		$۰/۰۶۷$	$۰/۱۸۹$
	دانش دینی		** $۰/۱۸۸$	$۰/۰۰۰$

جدول مزبور مقدار ضریب همبستگی پیرسون بین ابعاد «دین‌داری والدین» و «مشارکت جوانان» در مسجد را نشان می‌دهد. ضریب همبستگی بین بعد اعتقادی والدین و مشارکت $۰/۱۱$ و سطح معناداری آن $۰/۰۲۹$ است چون این رقم مثبت است، بیانگر وجود رابطه مستقیم میان این دو متغیر است؛ یعنی هر قدر میزان دین‌داری والدین در بعد اعتقادی بیشتر باشد میزان مشارکت جوانان آن‌ها در مساجد افزایش می‌یابد.

مقدار ضریب همبستگی پیرسون بین بعد عاطفی دین‌داری والدین و مشارکت جوانان در مسجد $۰/۰۷۰$ است که با توجه به سطح معناداری $۰/۱۷۳$ بیانگر نبود رابطه بین این بعد با متغیر وابسته است. همان‌گونه که جدول (۸) نشان می‌دهد، بین ابعاد مناسکی و دانش دینی والدین و مشارکت جوانان در مسجد رابطه وجود دارد، به‌گونه‌ای که در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید شده است.

* رابطه در سطح $۰/۰۵$ معنادار است.

** رابطه در سطح $۰/۰۱$ معنادار است.

همچنین جدول مزبور بیانگر نبود رابطه بین بعد پیامدی دین‌داری والدین و مشارکت جوانان در مسجد است؛ زیرا مقدار ضریب همبستگی و سطح معناداری که به ترتیب ۰.۶۷٪ و ۰.۱۸٪ است، به لحاظ آماری قابل قبول نیست.

جدول (۹): ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و مشارکت در مسجد

ضرایب همبستگی		مشارکت در مسجد متغیرهای مستقل
سطح معناداری	پیرسون	
۰/۰۰۰	**۰/۴۹۴	جامعه‌پذیری مذهبی
۰/۰۷۰	۰/۰۹۳	اقتناع‌گرایی خانواده
۰/۰۰۰	**۰/۵۰۰	نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی
۰۰۰	**۰/۲۵۶	نگرش فرد نسبت به مشارکت
۰/۰۰۵	**۰/۱۴۳	نگرش والدین نسبت به مشارکت

مشارکت در مسجد - جامعه‌پذیری مذهبی

همان‌گونه که در جدول (۹) نشان داده شده است، بین مشارکت در مسجد جوانان و جامعه‌پذیری از سوی خانواده رابطه معناداری در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. میزان ضریب همبستگی پیرسون ۰/۴۹ است که با توجه به مثبت بودن، نشان دهنده یک رابطه مستقیم در حد متوسط است، به گونه‌ای که با افزایش جامعه‌پذیری مذهبی از سوی والدین، مشارکت جوانان در مسجد افزایش می‌یابد.

مشارکت در مسجد - اقتناع‌گرایی خانواده

طبق جدول مزبور، بین مشارکت جوانان در مسجد و اقتناع‌گرایی خانواده با توجه به میزان پیرسون ۰/۰۹۳ و سطح معنی‌داری ۰/۰۷۰ رابطه‌ای وجود ندارد.

مشارکت در مسجد - نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی

براساس جدول (۹) بین مشارکت در مسجد جوانان و نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی رابطه معناداری در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. میزان پیرسون ۰/۵۰ است که با توجه

به مثبت بودن، نشان دهنده یک رابطه مستقیم در حد متوسط است؛ بدین معنا که والدین هر قدر بیشتر نگرش مثبتی نسبت به نهادهای دینی (مسجد، روحانیان و مبلغان مذهبی، مدآحان) داشته باشند مشارکت جوانان در مساجد افزایش می‌یابد.

مشارکت در مسجد - نگرش فرد نسبت به مشارکت

همان‌گونه که در جدول (۹) نشان داده شده است بین مشارکت در مسجد جوانان و نگرش فرد نسبت به مشارکت رابطه معناداری در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. میزان ضریب همبستگی پیرسون ۰/۲۵ است که نشان دهنده یک رابطه مستقیم و ضعیف است. این یافته نشان می‌دهد که به هر میزان فرد دارای نگرش مثبت و مفیدی از مشارکت خود در جامعه باشد، مشارکت او در مسجد بیشتر خواهد شد.

مشارکت در مسجد - نگرش والدین نسبت به مشارکت

همان‌گونه که در جدول (۹) نشان داده شده است، بین مشارکت در مسجد جوانان و نگرش والدین نسبت به مشارکت رابطه معناداری در سطح اطمینان ۰/۹۹ وجود دارد. میزان پیرسون ۰/۱۴ است که نشان دهنده یک رابطه مستقیم و ضعیف است.

تحلیل چند متغیره

رگرسیون چند متغیره: این روش برای تحلیل مشارکت جمعی و فردی دو یا چند متغیره مستقل در تغییرات یک متغیره وابسته است که در این تحقیق از روش «رگرسیون همزمان» استفاده گردید و نتایج آن به شرح ذیل است:

جدول (۱۰): تحلیل واریانس متغیره‌های در دست بررسی

سطح معناداری	F کمیت	درجه آزادی	مجموع مجنورات
a./۰۰۰	۳۴/۴۰۰	۷	۷۷۵۳/۸۷۸
		۳۷۶	۱۲۱۰۷/۴۵۵
		۳۸۳	۱۹۸۶۱/۳۳۳
			کل

جدول تجزیه واریانس، معنادار بودن رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها را نشان می‌دهد که سطح معناداری آن را تأیید می‌کند. اعداد ارائه شده در جدول تحلیل واریانس نشان می‌دهد که مقدار F یعنی نسبت متوسط واریانس رگرسیون به متوسط واریانس باقی‌مانده برابر ۳۴/۴۰۰ بوده و درجه آزادی ۷ با توجه به سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ می‌توان نتایج تحقیق را با اطمینان قابل قبولی به کل جامعه آماری قابل تعمیم می‌داند.

جدول (۱۱): نسبت، ضریب همبستگی، ضریب تعیین تعدیل شده،

و ضریب تعیین متغیرهای در دست بررسی

F نسبت	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۳۴/۴۰۰ Sig. / .۰۰۰ ^a	۰/۳۷۹	۰/۳۹۰	۰/۶۲۵

جدول (۱۲): تأثیر همزمانی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

sig	T	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد	الگو
		Std. Error	B	Beta	
۰/۰۳۲	۲/۱۴۷	۳/۲۱۰	۶/۸۹۲		constant1
۰/۴۸۵	-۰/۶۹۹	۰/۰۵۳	-۰/۰۳۷	-۰/۰۲۸	سن
۰/۱۵۱	-۱/۴۳۹	۰/۰۳۴	-۰/۰۴۹	-۰/۰۷۵	نگرش والدین به مشارکت
۰/۰۰۰	۵/۹۸۷	۰/۰۵۷	۰/۳۴۰	۰/۲۵۴	نگرش فرد به مشارکت
۰/۰۰۰	۷/۲۰۷	۰/۰۲۵	۰/۱۷۸	۰/۴۰۶	نگرش والدین به نهادهای دینی
۰/۰۶۰	-۱/۸۸۹	۰/۰۴۲	-۰/۰۸۰	-۰/۰۹۴	اقتناع‌گرایی
۰/۰۰۰	۶/۵۶۹	۰/۰۴۹	۰/۳۲۴	۰/۳۶۱	جامعه‌پذیری مذهبی
۰/۰۰۹	-۲/۶۴۰	۰/۰۲۴	-۰/۰۶۴	-۰/۱۴۹	دینداری والدین

تحلیل مسیر

برای آزمون الگوهای علی از «تحلیل مسیر» (path analysis) استفاده می‌شود. در این مسیر، ضریب مسیر که همان «بتا» است، مقدار اثر هر متغیر را تعیین می‌کند. علاوه بر آن، تحلیل مسیر، تأثیر متغیرها را برهم مشخص می‌کند و به این وسیله، مستقیم یا غیر مستقیم بودن مشخص می‌شود. (دواس ۱۳۷۶، ص ۲۲۲) محاسبات انجام شده به منظور تعیین ضرایب اثر هریک از متغیرهای مستقل در دست بررسی در جدول (۱۳) آورده شده است:

جدول (۱۳): اثر مستقیم، غیر مستقیم و ضریب اثر برای متغیرهای در دست مطالعه

متغیر	تأثیر مستقیم	تأثیر غیر مستقیم	جمع
سن	-۰/۰۲۸	۰/۰۰۶۸	۰/۰۳۴
نگرش والدین به مشارکت	۰/۰۷۵	۰/۰۸۵	۰/۱۶
نگرش والدین به نهادهای دینی	۰/۴۰۶	۰/۰۱۲	۰/۴۱
اقناع‌گرایی	-۰/۰۹۴	۰/۰۰۱۲	۰/۰۹۵
جامعه‌پذیری مذهبی	۰/۳۶۱	۰/۰۰۹۳	۰/۳۷
نگرش فرد به مشارکت	۰/۲۵۴	-	۰/۲۵۸
دینداری والدین	۰/۱۴۹	۰/۰۰۱۲	۰/۱۵

نتایج حاصل از رگرسیون نشان می‌دهد که در ضریب همبستگی چند متغیری برای متغیرهای مستقل (نگرش فرد به مشارکت، نگرش والدین به نهادهای دینی، جامعه‌پذیری مذهبی، دین‌داری والدین) معنادار است. میزان همبستگی به دست آمده برابر با ۰/۶۲ است که نشان‌دهنده رابطه قوی بین متغیرهای تحقیق است. بررسی مقدار ضریب تعیین ۰/۳۹ نشان می‌دهد که حدود ۰/۴۰ واریانس مشارکت جوانان در مسجد توسط متغیرهای پیش‌بینی قابل تبیین است. از بین متغیرهای مستقل، سطح معناداری متغیرهای «نگرش والدین به مشارکت»، «اقناع‌گرایی و سن» بیش از ۰/۰۵ است و رابطه آن‌ها با متغیر وابسته در تحلیل چند متغیره معنادار نیست. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که تغییرات متغیر وابسته توسط این متغیرهای قابل پیش‌بینی نیست.

نتیجه‌گیری

موضوع تحقیق «بررسی مشارکت جوانان در مسجد با تأکید بر خانواده» است. «مشارکت در مسجد» در مقاله حاضر عبارت است از: پذیرش آگاهانه و داوطلبانه انجام یا کمک به انجام بخشی از امور عینی و ذهنی یا مادی و فکری مربوط به مساجد. بر این اساس، مشارکت به مثابه کنش در نظر گرفته شد که تابعی است از نگرش فرد نسبت به مشارکت، نگرش والدین نسبت به مشارکت، دین‌داری والدین، نگرش والدین نسبت به مشارکت و نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی جامعه‌پذیری مذهبی. بررسی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان مشارکت دانشجویان دانشگاه اصفهان در مسجد در سطح پایین و متوسط است و در مجموع تعداد کمی از آن‌ها در همه فعالیت‌های صورت گرفته در مساجد شرکت می‌کنند. بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و مشارکت فرد در مسجد نشان داد که همبستگی ضعیف و رابطه مستقیمی بین بعد اعتقادی والدین و مشارکت وجود دارد. بین بعد عاطفی «دین‌داری والدین» و «مشارکت جوانان در مسجد» رابطه‌ای معنادار مشاهده نشد. همچنین بین ابعاد مناسکی «دانش دینی والدین» و «جامعه‌پذیری مذهبی از سوی خانواده»، «نگرش والدین نسبت به مشارکت»، «نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی»، «نگرش فرد نسبت به مشارکت» و «مشارکت جوانان در مسجد» رابطه‌ای معنادار مشاهده شد. این در حالی است که بین «اقتناع‌گرایی خانواده و مشارکت» رابطه‌ای معنادار وجود نداشت. یافته‌های دیگر تحقیق نشان داد که مشارکت در مسجد بر حسب جنسیت متفاوت است، به‌گونه‌ای که پسران نسبت به دختران مشارکت بیشتری در مسجد دارند. همچنین دانشجویانی که محل زندگی‌شان در روستاست، در این زمینه فعال‌ترند. نتایج همبستگی چند متغیره نشان می‌دهد متغیر «نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی» بیشترین تأثیرگذاری را بر متغیر وابسته دارد (۰/۴۰ بتا) و بیش از متغیرهای دیگر تغییرات متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کند پس از این متغیر، متغیرهای «جامعه‌پذیری مذهبی» (۰/۳۶ بتا) و «نگرش فرد به مشارکت» (۰/۲۵ بتا) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بررسی ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که ۰/۳۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته با متغیرهای مستقل قابل پیش‌بینی است.

پیشنهادها و راه‌کارها

بنابه نتایج به دست آمده، برای مؤسسات و سازمان‌های که متولی مساجد هستند، پیشنهادهای ارائه می‌گردد:

- با توجه به اینکه یافته نشان می‌دهد که بین نگرش والدین به نهادهای دینی و متغیر وابسته (مشارکت جوانان در مسجد) همبستگی نسبتاً قوی برقرار است و همچنین بین جامعه‌پذیری مذهبی و متغیر وابسته چنین رابطه‌ای برقرار است، بنابراین، پیشنهاد می‌شود مسجد با نهاد خانواده تعامل بیشتری داشته باشد برای تقویت هرچه بیشتر نگرش والدین نسبت به نهادهای دینی، به ویژه مبلغان دینی؛ کمک به خانواده در انجام هرچه بهتر نقش خود در زمینه اجتماعی کردن فرزندان از طریق تقویت ارزش‌های دینی و مذهبی؛ و مقاوم سازی نسل جوان در برابر تهاجم فرهنگی.
- با توجه به استقبال خیلی کم (تنها ۲۰ درصد) جوانان برای عضویت در کانون‌های فرهنگی و پایگاه بسیج مستقر در مساجد، پیشنهاد می‌شود با تقویت برنامه‌های خود، نظر جوانان را برای عضویت جلب کنند.
- متولیان مساجد به نحوه پوشش جوانان احترام بگذارند و به گونه‌ای برخورد نکنند که موجب تضعیف نگرش نسبت به ایشان و روی‌گردانی جوانان از مسجد شوند.
- برنامه‌های وسایل ارتباط جمعی به گونه‌ای تدوین شود که نگرش افراد، اعم از والدین و جوانان در جهت تقویت مشارکت تغییر کند.
- فاصله خانواده‌ها تا مسجد شاخصی است که امکان مسجد رفتن و در نتیجه، مشارکت را افزایش می‌دهد.
- در انتخاب امام جماعت با ویژگی‌های خاص از سوی مراجع اعزام (جوان بودن، خوش اخلاق بودن، پرهیزگاری، داشتن روحیه‌ای با نشاط، توان برقراری ارتباط با جوانان و...) دقت شود.

فهرست منابع

۱. آراسته خو، محمد، *تأمین و رفاه اجتماعی*، چ دوم، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۶.
۲. ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری، «بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۱۷، ۱۳۸۰.
۳. بیرو، آلن، *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، کیهان، ۱۳۷۰.
۴. برگ، اتوکلاين، *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه علی محمد کاردان، چ هشتم، تهران، اندیشه، ۱۳۶۸.
۵. حداد، ایوان یازبک و آدیث لومیس، *گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده آمریکا*، ترجمه افضل وثوقی، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۱.
۶. دربندی، علیرضا، *تبیین جامعه‌شناختی علل کاهش حضور مردم در مساجد*، دفتر پژوهش‌های اجتماعی، ۱۳۷۴.
۷. رضائی، مهین، «بررسی رابطه بین پایبندی والدین به ارزش‌های اجتماعی اسلامی و میزان تطبیق فرزندان (دختران) با این ارزش‌ها»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء (س)، ۱۳۸۴.
۸. رفیع پور، فرامرز، *سنجش‌گرایی روستاییان به جهاد سازندگی*، تهران، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۷۴.
۹. ریشه، گی، *جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز*، ترجمه عبدالحسین نیک گوهر، تبیان، ۱۳۷۶.
۱۰. ریتزر، جورج، *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، علمی، ۱۳۷۵.
۱۱. دانش مهر، حسین و رشید احمدرش، «بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان نسبت به مشارکت اجتماعی»، *توسعه روستایی*، دوره اول، ش ۱، ۱۳۸۸.
۱۲. دهقان، علیرضا و غلامرضا غفاری، «تبیین مشارکت اجتماعی و فرهنگی دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر تهران»، *جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، ۱۳۸۴.
۱۳. ذکائی، محمد سعید، *جامعه‌شناسی جوانان ایران*، تهران، آگه، ۱۳۸۶.
۱۴. ساروخانی، باقر، *دائرة المعارف علوم اجتماعی*، تهران، کیهان، ۱۳۷۰.

۱۵. _____، *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۲.
۱۶. سیف، علی اکبر، *تغییر رفتار و رفتاردرمانی، نظریه‌ها و روش‌ها*، تهران، دانا، ۱۳۸۳.
۱۷. شایگان، فریبا، *تبیین جامعه‌شناختی مشارکت مردم در مساجد*، تهران، جامعه‌شناسان، ۱۳۸۹.
۱۸. صدیقی اورعی، غلامرضا، *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۴.
۱۹. ضرابی، عبدالرضا، «نقش عوامل مؤثر در جذب نسل جوان به مسجد از دیدگاه جوانان در استان کرمان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۶.
۲۰. طوسی، محمدعلی، «مشارکت به چه معناست»، *مدیریت دولتی*، دوره جدید، ش سیزدهم، تهران، انتشارات مرکز آموزش مدیریت دولتی، ۱۳۷۰.
۲۱. علوی تبار، علیرضا، *بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارت جهانی و ایرانی)*، تهران، سازمان شهرداری، ۱۳۷۹.
۲۲. قاسمی، علی، جواد آقامحمدی، و عزیز اسدی، «بررسی نقش والدین در هدایت فرزندان به نماز جماعت و مسجد مطالعه موردی شهرستان دیوان دره و سرو آباد»، *ماهنامه مهندسی فرهنگی*، سال چهارم، ش ۳۹ و ۴۰، ۱۳۸۸.
۲۳. کاظمی، عباس و مهدی فرجی، «بررسی وضعیت دینداری در ایران (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته)»، *فصل‌نامه تحقیقات فرهنگی*، دوره دوم، ش ۶، ۱۳۸۸.
۲۴. کدخدایی، سمیه، «جایگاه مسجد در گسترش فرهنگ اسلامی از دیدگاه قرآن و روایات در قرن اول و دوم هجری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۹۰.
۲۵. محسنی، منوچهر، «بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی- فرهنگی در ایران»، تهران، ۱۳۷۹.
۲۶. وحید، فریدون و محسن نیازی، «تأملی در مورد رابطه بین ساختار خانواده و مشارکت اجتماعی در شهر کاشان»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۲۳، ۱۳۸۳.
۲۷. _____، «بررسی موانع مشارکت در کاشان»، پایان‌نامه دکتری، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۰.
۲۸. یزدان پناه، لیلا و فاطمه صمدیان، «تأثیر ویژگی‌های فردی و اجتماعی بر مشارکت اجتماعی زنان کرمانی»، *مطالعات زنان*، سال ششم، ش ۲، ۱۳۸۷.

29. Stolzenberg, R. M., Blair, L. & Waite, L. J., **Religious participation in early adulthood: Age and Family Life cycle effects on church membership**, American sociological review, 1995.

خلاصة المحتويات

تعريب: باقر الطايبي

دراسة الخصائص الاجتماعية لعينة نوعية من طلبة العلوم الدينية في حوزة قم العلمية
(طلاب مرحلة السطح)

د. سارا شريعتي مزيناني / مهدي سليمانيه

الخلاصة

يحاول هذا البحث ان يجد جوابا من منظار اجتماعي للسؤال التالي: ماذا نعرف عن حياة طلاب العلوم الدينية؟ وتطرح في هذا المجال اسئلة عديدة ينتظم اكثرها حول محور الابعاد الموضوعية ووضعية الحياة اليومية والتوجهات الذهنية للطلاب. نكسر التقولب في الحياة الاجتماعية للطلاب ونذكر الى حد ما التعدد الموجود في واقع حياتهم وانتاج فرضيات اجتماعية يمكن الدفاع عنها ونتيجة عن موضوعية حياة طلاب مرحلة السطح في حوزة قم العلمية لكي يمكن ان تكون مرشدة للبحوث الكمية - التوضيحية الاتية في هذا المجال. التوجه للقيام بهذا البحث هو توجه كيفي بحيث تمت في كل مرحلة الاستفادة من الفنون المناسبة ففي مرحلة جمع المعطيات استفيد من فني (المقابلة العميقة شبه المنظمة) و الملاحظة المنظمة وشبه المنظمة، وفي مرحلة تحليل المعطيات استفيد من اسلوبين اصليين هما (نظرية المؤسسة) و (طوبولوجيا) (من النوع البنائي). اشتملت عينات هذا البحث علي تسعة من طلاب مرحلة السطح الدارسين في حوزة قم العلمية واثنين من اساتذة ومدراء الحوزة. في نهاية هذا البحث واستنادا الى المعطيات المجمع من مجال البحث، تم اطلاق عنوانى (النوع المتجدد) و (النوع التقليدي) علي شكلين اجتماعيين متميزين من الطلاب، ومع وجود نقاط التشابه الكثيرة بينهما الا انها وبشكل ملفت يمتازان عن بعض بسبع متغيرات هي: نوع الحافظ

للدخول في الحوزة العلمية (تتضمن علي بعدين)، و سن الزواج و نوع وسيلة تبليغ الدين و نوع الارتباط بتكنولوجيات الاتصال الحديثة و نوع العلاقة الاجتماعية بالزوجة ووجهة النظر حول عمل الزوجة.

الاصطلاحات الاساسية: الطلاب، الحوزة العلمية، الخصائص الاجتماعية، طوبولوجيا، النوع التقليدي، النوع المتجدد.

دراسة حضور الشباب في المساجد مع التأكيد علي دور العائلة

د. السيد علي هاشميان فر / د. فريبا شايگان / مصطفى سعیدی

الخلاصة

الهدف من هذا البحث هو دراسة ميزان حضور الشباب في المساجد مع التأكيد علي دور العائلة ولبيان هذه المسألة وتعيين الاطار النظرى لها تمت الاستفادة من نظريات المشاركة والقبول الاجتماعى ومنهج البحث فيه هو المنهج المكنبى و المسحى واستخدمت ورقة الاستبيان لجمع المعلومات الميدانية ولتحليل المعطيات استفيد من اختبارات T و F والمؤشرات المركزية و معامل بيرسون للارتباط. المجموعة الاحصائية للبحث هي كل طلاب جامعة اصفهان في السنة الدراسية ۹۱-۹۲ هجرى شمسى وعدددهم ۳۸۴ من خلال صيغة (كوكران) لتعيين حجم العينة والمتغيرات المستقلة للبحث هي عبارة عن: المتغيرات الديموغرافية(الجنس، العمر، الفرع الدراسى، مكان العيش، الحالة الزوجية) والمتغيرات المرتبطة بالعائلة (الموقعية الاجتماعية-الاقتصادية، الالتزام الدينى، التقبل الاجتماعى الدينى، نظرة الابوين للمؤسسات الدينية، نظرة الوالدين للحضور، الميل الاقناعى للعائلة، نظرة الفرد الى الحضور) والمتغير التابع في البحث هو الحضور في المسجد. تشير النتائج الحاصلة من هذا البحث الى ان المتغيرات التابعة ترتبط ارتباطا ذا مغزى بالمتغيرات المستقلة (الجنس، مكان العيش، التقبل الاجتماعى الدينى، نظرة الفرد الى الحضور، نظرة العائلة الى الحضور، نظرة العائلة الى المؤسسات الدينية) الاصطلاحات الاساسية: المسجد، العائلة، الحضور، الشباب.

المناسبات الاجتماعية للشيعة في عصر الظهور في تعاملهم مع الائمة عليهم السلام

د. حامد منتظري مقدم / السيد آية الله احمدي

الخلاصة

ان معرفة وتقييم اعمال الشيعة ومناسباتهم في التعامل مع الائمة عليهم السلام مقارنة (توجه) مهمة للمعرفة الدقيقة لاعتقادهم ولسيرة الائمة الاطهار عليهم السلام ويحتاج هذا الامر المهم في المجالات السياسية والاجتماعية والاقتصادية و.. الى دقة ودراسة اكثر. وتم في هذا البحث دراسة اعتقادات الشيعة ومناسباتهم الاجتماعية وعلاقتهم بالائمة الاتني عشر عليهم السلام في عصر الحضور وتم التعرف علي الاشكال المختلفة للعلاقات الاجتماعية للشيعة بالائمة عليهم السلام وكذلك التعريف بها ويجب علي السؤال عن كيفية استفادة الشيعة من المقام الرفيع المعنوي والاجتماعي للائمة عليهم السلام وهل ان علاقة الشيعة بهم عليهم السلام تتناسب مع منزلتهم وتم الوصول الى هذه النتيجة وهي ان الشيعة ومن خلال ارتباطهم بالائمة عليهم السلام كانوا يستفيدون منهم في المجالات المختلفة الاجتماعية وارشاداتهم واستشاراتهم ونصائحهم في حياتهم المادية والمعنوية. ان السلوك الاجتماعي للشيعة بالنسبة الى الائمة عليهم السلام مبني علي ايمانهم ونظرتهم الدينية بالنسبة الى المقام الاجتماعي للائمة عليهم السلام كما انه كان يتمتع بسير تكاملي منبعث من الاعتقاد بمقام الائمة عليهم السلام ومنزلتهم كما انه تابع لميزان معرفتهم بهم عليهم السلام وغالبا ما يكون علي اساس التكريم والمحبة والطاعة. من النتائج المهمة لهذا البحث المعرفي هي تحليل سلوك الشيعة في عصر حضور الائمة عليهم السلام في المجالات الاجتماعية ونقده والتعرف علي مخاطره. الاصطلاحات الاساسية: الشيعة، الائمة، المناسبات الاجتماعية، العلاقات المعنوية.

اهل الحق (اليارسانية)

دراسة انتروبولوجية لمجموعة من الشيعة الغلاة في محافظة كرمانشاه

د. السيدجواد امام جمعهزاده / سارا ويسى

الخلاصة

علي الرغم من وجود اختلافات كبيرة في الراى حول هوية وماهية مذهب اهل الحق (اليارسانية) الا انه يمكن وبوضوح مشاهدة الاسس الشيعية في اصول عقائد المعتقدين بهذا المذهب واعتقاداتهم وان كان الافضل وبسبب بعض الاضافات والتطرفات ومنها القول بالوهية الكثير من ائمة الدين وخاصة الامام على عليه السلام، ان تتم دراستهم تحت عنوان غلاة الشيعة. وفي هذا العصر فان المعتقديب بمذهب اهل الحق غالبا ما يسكنون في المناطق الغربية لايران وخاصة في محافظة كرمانشاه و يرتبطون ببعض الافكار كالتقدس والتجسيد والالوهية والقيام بالمراسم الدينية وذكر الاوراد والادعية الروحية في الجم واقامة عادات كـ(الخضوع) وكسر الجوز والاتبان بنوع خاص من الصوم والقربان والنذر والميل الى الموسيقى العرفانية والرقص السماع والاحتفاظ بالكتب المقدسة في البيوت وعدم حلق الشارب للرجال و....
الاصطلاحات الاساسية: اهل الحق، اليارسانية، غلاة الشيعة، الامام على عليه السلام، السلطان اسحاق.

التعرف علي مفهوم البيعة في الثقافة الاسلامية ودوره في اثبات الامامة

د. محمود احمدنجد / نعمت داوربناه

الخلاصة

ان البيعة من المفاهيم البارزة في الثقافة الاسلامية وان نظرة فاحصة الى ابرز الحوادث السياسية- الاجتماعية في صدر الاسلام ومع الالتفات الى فكر وحجج كل مجموعة، يبرز تاصيل الاعتقاد بالالتزام بالبيعة فيها. هناك اتفاق تقريبا بين علماء المسلمين حول ان مشروعية حكم المعصومين هي نتيجة النص لا البيعة. هذه المقالة وضمن التعرف علي معنى اصطلاح البيعة، وبالإشارة الى السير التاريخي له في صدر الاسلام، تتناول المصاديق المختلفة له ودوره في موضوع الامامة في الثقافة الشيعية.
الاصطلاحات الاساسية: البيعة، الحكومة، الديمقراطية، الامامة، العهد.

دور طریق العتبات (قم - قصر شیرین) واهمیته الدینیة والثقافیة والاجتماعیة

مع التاكید علی تردد الزائرین الشیعة فی العصر القاجاری

د. ابراهیم اصلاقی ملایری / سعیده سلطانی مقدم

الخلاصة

يعتبر طریق قم - قصر شیرین من الطرق الاصلیة والمهمة فی تاریخ ایران فی العصر الاسلامی حیث اكتسب اهمیة اكبر فی العصر القاجاری وبسبب الظروف السیاسیة فی ذلك العصر خاصة فی تحسین العلاقات بین ایران والدولة العثمانیة كما ان بعض اكثر الافكار الجدیة والغریبة اساسیة دخلت ایران من هذا الطریق. تتناول هذه المقالة دور هذا الطریق واهمیته الاجتماعیة والثقافیة والدینیة.

للإجابة علی هذا السؤال وبالاستفادة من الاسلوب التحلیلی - الوصفی و من خلال مراجعة مصادر هذه المرحلة تناولنا هذا الموضوع بالدراسة والبحث وبعبارة اخرى سعینا ان نبرز ان طریق قم - قصر شیرین كان فی العصر القاجاری اهم الطرق الداخلیة الایرانیة الی الغرب من هذا البلد وترك هذا الطریق وبسبب الادوار المتنوعة التي كانت له، اثارا من جمیع النواحي علی الحیة الثقافیة والدینیة لاماكن السكن والبیوت الواقعة علی هذا الطریق. الاصطلاحات الاساسیة: الثقافة، الدین، قم - قصر شیرین.

دراسة تائیر السفرات للزیارة علی السیاسة الاقلیمیة والعلاقات الخارجیة

للجمهورية الاسلامیة فی ایران مع العراق الجدید

د. نفیسه واعظ

الخلاصة

تم فی هذه المقالة وعلی اساس تلفیقی بین نظریة فلیمز فی معايير القیادة ونظریة میترانی فی الجبر الوظيفی للتعاون والنظریة البنائیة المبتنیة علی تائیر السلوك علی الفعل السیاسی

للفاعلين، السعى لدراسة اداء السفرات للزيارة التي يقول بها الشيعة الايرانيون للعراق علي الساسية الاقليمية والعلاقات بين ايران والعراق الجديد. ان هذه المقالة وباسلوب توصيفي تحليلي بصدد طرح هذا السؤال وهو: ماهو تاثير السياحة الدينية علي السياسة الاقليمية والعلاقات الدولية بين ايران والعراق الجديد؟

بنى بناء فرضية هذا البحث علي اساس انه ومع الالتفات الى تاثير الهوية الدينية علي السلوك السياسى للجمهورية الاسلامية في ايران في المنطقة وخاصة هويتها الشيعية علي سياسات ايران تجاه العراق الجديد فان سفرات الزيارة تؤدى الى الجبر الوظيفى والى التعاون بين البلدين وتعزيز العلاقات والائتلاف بين العراق وايران وتمهد الارضية لتطبيق ساسة الاتحاد الاسلامى في الشرق الاوسط ومن خلال التجربة ستؤدى الى تعميق التعاون مع العراق.

تشير النتائج الحاصلة الى ان اهم مردودات سفرات الزيارة للسياسة الاقليمية والعلاقات بين ايران والعراق عبارة عن: تهميد الطريق الذى يحصل من سفرات الزيارة للتقارب الاسلامى و اعادة تعريف الهوية الاسلامية والاستفادة من اداء اقلمة السفرات المعنوية وتبديل حدود الحرب الى حدود السلام والمنع من طرح الاختلافات الساسية واعتماد الجمهورية الاسلامية علي القدرة الناعمة في العراق الجديد وتأثير روحانية الزوار علي ترك العنف وايجاد السلام في المنطقة والمشاركة في اعادة بناء العراق مع التاكيد علي اعادة اعمار العتبات المقدسة. ومن وجهة نظر هذه المقالة ومن خلال تحليل بنائى لموضوع البحث فانه يمكن الاستنتاج بهذا الشكل وهو انه من خلال اقتضاء الرغبات الدينية في داخل البلد لزيارة الاماكن المقدسة في العراق وبسبب عادة قوية باسم (الزيارة) فان سياسة ايران تجاه العراق الجديد وعلاقته به قد بنيت علي تقدم العادات علي المصالح.

الاصطلاحات الاساسية: الزائر، الزيارة، السياحة الدينية، القدرة، العلاقات، ايران، العراق، الثقافة الشيعية.

عواقب السياسة شاه عباس في احتلال حكومة آل كيا الشيعية الكيلانية

د. محمد حسن رازنهان / سهيلا نعيمى

الخلاصة

ما بين القرن والعاشر الهجرى القمري فى قسم مم كيلان الذى كان معروفا باسم بيه بيش اذناك، تكونت حكومة شيعيه بدعم من سادة المرعشيه فى مازندران وفى عام ١٠٠١ق، شاه عباس الصفوى بهدف نمو الاقتصادى وتحكيم القوة السياسة قام باحتلال هذه المنطقه. منذ ذلك الحين فقدت كيلان الكنفائها الذاتى الداخلى والسياسى واصبحت من الممتلكات الخاصه لحكومة الصفويه وبعد دخول الكراد الصوفيين وعقب التحركات العسكريه تحول التركيب اسكنى فى هذه المنطقه. هذه الدراسة تسعى لدراسة عواقب احتلال حكومة آل كيا الشيعية. جمع المواد فى هذه الدراسة مبنى على مكتبى وتحليل القضايا والأحداث مبنى على منهج تاريخى مع الاعتماد على اللوصف ومقارنة المعلومات وتفسير الأحداث التاريخيه يتم على اساس تقدم الزمنى للأحداث.

الاصطلاحات الاساسية: كيلان، آل كيا، بيه بيش، الحكومة الشيعيه، الصفويه.

دراسة دور التشيع فى دخول الاسلام وانتشاره فى جنوب شرق اسيا

د. محمد رضا بارانى / محمد على ربانى

الخلاصة

خلال السنين الاخير شاهدنا تشديد الخلافات المذهبية بين الشيعة والسنة فى مناطق مختلفة من العالم ومنها فى بعض الدول الاسلاميه فى جنوب شرق اسيا اى اندونوسيا وماليزيا. هناك بعض التيارات الدينيه المتطرفة ادعت ان المذهب الشيعى يعد ظاهرة جديدة وخارجة عن هذه المنطقه ولم يكن له اى دور فى عملية دخول الاسلام والثقافة الاسلاميه والحضارة الاسلاميه الى جنوب شرق اسيا وقامت هذه التيارات بمجهود واسعة لالغاء الاقليه الشيعيه فى هذه المنطقه وتهميشهم. ومن جهة اخري وعلي رغم التحريفات الكثيره التى قاموا بها لالحاء او تغيير المصادر التاريخيه المتعلقة بسهم ودور التشيع فى هذه المنطقه الا ان المذهب الشيعى والى جانب

التأثير الكبير الذي تركته الثورة الإسلامية في أحياء وانتشاره في المرحلة المعاصرة، فإنه وبالاستناد إلى الشواهد والوثائق التاريخية التي لا يمكن إنكارها ويمكن الوصول إليها الآن، كان له سهم ودور مهم في دخول وانتشار الإسلام وكذلك الثقافة والتمدن الإسلاميين إلى هذه المنطقة. تم السعي في هذه المقالة ومن خلال دراسة النظريات المختلفة حول منشأ دخول الإسلام وانتشاره في جنوب شرق آسيا، إلى الإشارة إلى أربع فرضيات حول هذا الأمر وهي أنه عربي وهندي وإيراني وصيني وكذلك الإشارة إلى التأثيرات الثقافية والدينية الشيعية في هذه المنطقة.

الاصطلاحات الأساسية: جنوب شرق آسيا، الإسلام، الشيعة، السادة، التصوف، العرب، الإيراني، الهندي.

التقية من منظور مفسري الفريقين وفقهائهم

د. غلام حسين اعرابي

المخالصة

كانت التقية من التكتيكات الاستراتيجية للإنسان في نضالاته وحياته الاجتماعية علي طول التاريخ ونقلت في النصوص الدينية كالقران والروايات والسيره حول التقية اجاثا كثيرة وتمت دراسة ماهيتها واقسامها وملاك مشروعيها وآلياتها.

وبما ان الشيعة وخلال التاريخ الاسلامي كانوا دائما في نزاع مع الحكومات الجائرة التي حكمت المسلمين باسم الاسلام واضطروا للاستفادة من تكتيك التقية اكثر من بقية الفرق الاسلامية فلماذا ظن ان التقية امر اعتقادي خاص بالشيعة واستفاد بعض الكتاب عالمين او غير عالمين من التقية لضرب التشيع وكأن التقية لا يوجد لها ذكر في القران والحديث وسيرة زعماء الدين. تم السعي في هذه المقالة الى بيان ان التقية من حيث الماهية والاقسام وملاكات المشروعية والاليات من المسائل المتفق عليها بين كل فرق المسلمين وضرورة ان الاستفادة من التقية من قبل فرقة ما لا يدل علي ان نري انها من الاعتقادات الخاصة بهذه الفرقة او ان نلومهم واذا كان هناك مجال للوم فلا بد وان يكون لمن سببوا وباساليبهم الظالمة العمل بالتقية. الاصطلاحات الأساسية: التقية، الكتمان.